



doi: 10.30497/rc.2025.247219.2073



Received: 2025/02/10

Accepted: 2025/07/29

## Characteristics of modern Islamic civilization in Alevi discourse (Meta-analysis study and theme analysis Styles Editing)

Hassan Bashir<sup>-</sup> Malihe Abedini<sup>-</sup>

### Abstract

Paying attention to the dimensions and characteristics of civilizations in different schools has created a factor in the direction of wise modeling and expanding the horizon of thinking, as well as promoting the selection of the best and most lasting civilizational structure, which in light of that creates the adherence to that type of civilizational approach in an enlightened way. . In this regard, the modern Islamic civilization was provided during the short period of the political caliphate and the leadership of the Muslims by the Amir of the Believers (peace be upon him) in the Alevi discourse in order to emerge the truth of wisdom. The present research, focusing on 50 internal research articles and using Two research methods, meta-analysis and theme analysis, have dealt with the recognition of the components of civilization in the light of the behavior and speech of Amir Momenan in the realization of Islamic civilization The direction of justice and progress which is one of the most important components of the identity of Alevi civilization in line with the categorization of the basic themes taken from the results of the formulated and extracted articles And the percentage and statistics of the mentioned articles in line with the attention of the researcher's educational level with gender researchers. The research method and... in order to benefit from the meta-analysis method is another part of this research that you should know was paid.

**Keywords:** Islamic civilization of Imam Ali (peace be upon him), Rationality, Justice, Progress.

<sup>-</sup> Imam Sadiq University, Tehran, I.R.Iran.

drhbashir100@gmail.com

<sup>-</sup> A PH.D student at Imam Sadeq University, Tehran, I.R.Iran (Corresponding author).

malihe.abedini2022@gmail.com

0000-0002-1126-0305

0009-0007-6933-5334

دوفصلنامه علمی «دین و ارتباطات»، سال سی و دوم، شماره دوم (پیاپی ۶۸)، پاییز و زمستان ۱۴۰۴، مقاله پژوهشی، صص. ۴۵۵-۴۹۴

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۵/۰۷

تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۱۱/۲۲

## شاخصه‌های تمدن نوین اسلامی در گفتمان علوی (مطالعه فراتحلیل و تحلیل مضمون)

حسن بشیر\*      ملیحه عابدینی\*\*

### چکیده

در عصر کنونی، توجه به سازوکارها و مؤلفه‌های شکل‌دهنده تمدن اسلامی اهمیت فراوانی یافته است. امام علی (علیه‌السلام) به‌عنوان نخستین امام شیعیان و خلیفه عادل اسلامی، الگویی منحصر به فرد از تمدن‌سازی مبتنی بر عقلانیت و عدالت ارائه کرده است. با این حال، پژوهش‌های نظام‌مند درباره مؤلفه‌های تمدن نوین اسلامی در گفتمان علوی محدود بوده و نیاز به بررسی جامع‌تر احساس می‌شود. پژوهش حاضر به‌همین منظور انجام شده است. در این پژوهش، ۵۰ مقاله علمی - پژوهشی داخلی مرتبط با موضوع تمدن علوی با استفاده از روش‌های فراتحلیل کمی و تحلیل مضمون کیفی بررسی شدند. نتایج پژوهش نشان می‌دهد که مضامین کلیدی همچون «عقلانیت»، «عدالت اجتماعی» و «پیشرفت متوازن» از مهم‌ترین مؤلفه‌های هویت‌ساز تمدن علوی هستند. این مضامین در سه سطح تحلیل مضمون (پایه، سازمان‌دهنده و فراگیر) تبیین و استخراج شده‌اند. یافته‌های آماری فراتحلیل همچنین نشان می‌دهد که اکثریت مقالات مورد بررسی به رویکردهای تحلیلی - توصیفی و مباحث عدالت‌محور توجه داشته و عواملی مانند مرتبه علمی و جنسیت پژوهشگران در آنها مورد لحاظ بوده است. به‌طور خلاصه، گفتمان علوی با تأکید همزمان بر عقلانیت دینی و عدالت اجتماعی، چهارچوبی روشن برای درک و شکل‌دهی تمدن نوین اسلامی فراهم می‌کند.

واژگان کلیدی: تمدن نوین اسلامی، امام علی (علیه‌السلام)، عقلانیت، عدالت، پیشرفت.

\* استاد تمام دانشگاه امام صادق علیه‌السلام، تهران، جمهوری اسلامی ایران.


drhbashir100@gmail.com

 0000-0002-1126-0305

\*\* دانشجوی دکتری در فرهنگ و ارتباطات دانشگاه امام صادق علیه‌السلام، تهران، جمهوری اسلامی ایران

(نویسنده مسئول).

malihe.abedini2022@gmail.com

 0009-0007-6933-5334

## مقدمه

ظهور تمدن‌ها در سرزمین‌های مختلف به‌سان موتور تاریخ، همواره عامل رشد و پیشرفت برای جوامع تحت تسلطشان را پدید می‌آورد که در این راستا، دایره توسعه در تعاملات و یا تضادها با سایر تمدن‌ها در قلمرو و سرزمین خاص آن تمدن، گسترده یا محدوده می‌گردند. تمدن‌ها، حاصل سرمایه‌های گذشته و عامل ایجاد دستاوردهای جدید می‌باشند و در این عرصه، بازخوانی ابعاد و فرایند رخدادها از دوره ظهور، اوج و افول هر تمدنی از جمله مباحث اصلی در سیر حرکت تاریخ و مطالعات تمدنی به‌شمار می‌آید؛ بنابراین، شناخت مؤلفه‌های هر تمدن و پرداختن به مفاهیم اساسی، فرایند شکل‌گیری آن‌ها، بحران‌ها و رقابت‌های میان آن‌ها بسیار ضروری می‌نماید که این منوط به به‌رمندی از دیدگاه کلان در بررسی و شناخت کامل از ساختارهای نظام‌مند یک تمدن و دستاوردهای حاصل از آن است که مجموعاً خود پدیدآورنده یک تمدن و ضامن بقا و یا اضمحلال آن به‌شمار می‌آید؛ البته نبایست اهمیت اجزا و مؤلفه‌های تشکیل‌دهنده این ساختارها را در کل نظام تمدنی از نظر دور داشت. نقش و میزان اثرگذاری این مؤلفه‌ها و در پس آن نظام‌ها «در» و «بر» یک تمدن‌ها متفاوت است و این امر وابسته به آن است که یک تمدن خاص چرا شکل گرفته و چرا از هر یک مؤلفه‌ها استفاده می‌کند (الویری و غفاری‌پور، ۱۳۹۵، ص. ۱۱). در این جرگه، معیار تشخیص تمدن را در چند نسبت می‌توان مورد تأمل قرار داد. برجستگی یک شاخص در یک تمدن، متناسب با منطق نیاز و باورهای اجتماعی است (بابائی، ۱۴۰۱، ص. ۶۶).

در سال‌های اخیر، ضرورت دستیابی و نیل به تمدن نوین اسلامی، در زمره یکی از آرمان‌های انقلاب اسلامی قلمداد گردید که همواره مورد تأکید مقام معظم رهبری و نخبگان کشور قرار گرفته است. براساس این دیدگاه، تمدن نوین اسلامی الگویی فراگیر است که تحقق هم‌زمان عدالت اجتماعی، عقلانیت دینی و پیشرفت مادی را هدف قرار می‌دهد و راهبردهای کلان نظام جمهوری اسلامی برای رسیدن به آن نیز تدوین شده است. با این حال، علی‌رغم طرح این اهداف کلان، بازخوانی و تحلیل نظام‌مند ابعاد تمدن نوین اسلامی در گفتمان علوی تاکنون انجام نشده است. دوره خلافت کوتاه اما تاریخ‌ساز امام علی (علیه‌السلام) مصداق بارزی از ادغام امامت و خلافت و نشانه‌هایی

از تمدن اسلامی ایدئال بود. در این دوره، آموزه‌های عدالت‌خواهانه و منطق عقلانی در کنار سیاست‌ورزی اجتماعی، الگویی واحد از حاکمیت علوی شکل دادند. با وجود این، تاکنون الگویی جامع برای تبیین تمدن‌سازی علوی ارائه نشده و پژوهش‌ها عمدتاً به بررسی اجزای مجزا (مانند عدالت یا حکمت) پرداخته‌اند. فقدان یک چهارچوب هماهنگ موجب شده پیوند میان مؤلفه‌های تمدن اسلامی نوین و آموزه‌های حضرت علی (علیه‌السلام) روشن باقی بماند. براین اساس، پژوهش حاضر با هدف پُرکردن این خلأ کلی تدوین شده است. پرسش اصلی این پژوهش آن است که مقالات علمی - پژوهشی منتشرشده در زمینه تمدن نوین اسلامی در گفتمان علوی از نظر روش‌شناسی و نتایج حاصله چه ویژگی‌هایی دارند. برای پاسخ به این پرسش، پژوهش ۵۰ مقاله داخلی مرتبط را با استفاده از روش فراتحلیل (برای تحلیل کمی نتایج) و روش تحلیل مضمون (برای بازشناسی مفاهیم اساسی) مورد بازخوانی و ارزیابی قرار می‌دهد. مقالات مدنظر که در فراتحلیل مورد بررسی قرار گرفته‌اند با نام نویسندگان و سال چاپ مقالات در جدول زیر آمده است.

#### جدول (۱): مشخصات نویسندگان و مقالات

ردیف	نویسنده / نویسندگان	عنوان مقاله	سال چاپ
۱	آیت قبادی	تبیین تأثیر اندیشه و عملکرد اقتصادی امام علی (علیه‌السلام) بر توسعه تمدن اسلامی	۱۴۰۱
۲	سیدعلاءالدین شاهرخی	بررسی تأثیر نظریه «حقوق متقابل حاکم و مردم» امام علی (علیه‌السلام) بر حقوق ایرانیان در دوران خلافتش	۱۴۰۱
۳	حسن دانایی‌فرد مونا مؤمنی	تئوری رهبری اثربخش از دیدگاه امام علی (علیه‌السلام)	۱۳۸۷
۴	محسن صمدانیان فردوس میزبان	علل ناهنجاری و روش کنترل آن از دیدگاه نهج‌البلاغه	۱۳۹۰
۵	جلال درخشه امید شفیع‌ی قهفرخی	سعادت از دیدگاه امام علی (علیه‌السلام)	۱۳۸۶
۶	ابراهیم کلاتری	همبستگی قناعت و آرامش روان از منظر امام	۱۳۹۱

ردیف	نویسنده / نویسندگان	عنوان مقاله	سال چاپ
	لیلا جنتی	علی (علیه السلام)	
۷	عباسعلی فراهتی فهیمه معرفت	مؤلفه‌های تمدن‌ساز از منظر امیرالمؤمنین (علیه السلام)	۱۴۰۱
۸	جلال درخشه	عدالت از دیدگاه امام علی (علیه السلام)	۱۳۸۶
۹	محمد رضا یوسفی شیخ رباط، مهناز زندیه	بررسی عملکرد اقتصاد ایران دید عدالت	۱۳۹۵
۱۰	محمد رضا حسینی بهروز سراقی نرگس خوش کلام	نخبه‌گرایی (مشروعیت سیاسی یا مشروعیت الهی)	۱۴۰۰
۱۱	رضا حاجیان مصطفی دلشاد تهرانی محمد رضا امینی حاج‌آبادی	زمینه‌های شفافیت اطلاعات و عدالت اقتصادی از دیدگاه نهج‌البلاغه	۱۳۹۶
۱۲	احمد رضا خزائی	تحلیل زمینه‌های حقوق شهروندی در نهج‌البلاغه	۱۳۹۵
۱۳	امین کیانی، منصور عطاشه	عالت ترمیمی در اندیشه امام علی (علیه السلام)	۱۳۹۸
۱۴	محمد علی کوثری منصور پهلوان حسن طارمی راد	صلح‌طلبی امام علی (علیه السلام) و ارائه الگوهای علمی تحقق صلح و جلوگیری از جنگ در سیره ایشان	۱۳۹۷
۱۵	سید مجتبی جلالی محمد جواد یآوری سرتختی	ملاک‌های مشروعیت حکومت امیرالمؤمنان علی (علیه السلام) در اندیشه سیاسی شیعیان عصر حضور	۱۴۰۰
۱۶	فریبرز باقری، زها کیایی، مسعود آذربایجانی	تعیین اهداف تغییر رفتار و روان انسان در سخنان امام علی (علیه السلام)	۱۳۹۲
۱۷	حسن طارمی راد محمد فرید انصاری سید عبدالحمید ابطحی	جایگاه امام علی (علیه السلام) در نشر علوم دین در مراکز علمی	۱۳۹۲
۱۸	مصطفی دلشاد تهرانی مزگان حامی	آسیب‌شناسی عملکرد خلفای سه‌گانه بر اخلاق اجتماعی مسلمین با تکیه بر نهج‌البلاغه	۱۳۹۵

ردیف	نویسنده / نویسندگان	عنوان مقاله	سال چاپ
۱۹	سیدعلاءالدین شاهرخی	بررسی تأثیر نظریه «حقوق متقابل حاکم و مردم» امام علی (علیه السلام) بر حقوق ایرانیان در دوران خلافتش	۱۴۰۱
۲۰	فاطمه رضایی غلامرضا خوش‌نیت	جذب حداکثری و دفع حداکثری و دفع حداقلی در جلوگیری از انحرافات دینی بر اساس آموزه‌های نهج البلاغه	۱۴۰۰
۲۱	محمد عترت دوست مهديه احمدی	راهکارهای مقابله با اشرافی‌گری بر مبنای تحلیل محتوای نامه امام علی (علیه السلام)	۱۴۰۰
۲۲	احمدعلی یوسفی	سیره اقتصادی امام علی (علیه السلام)	۱۳۸۹
۲۳	وحید بهرامی عین‌القاضی سیدمحمدعلی نقوی	پدیدارشناسی راهبردهای امام علی (علیه السلام)	۱۳۹۷
۲۴	محسن رفعت حمیدرضا سروریان	رفتارشناسی تحلیلی از رهبری اخلاق‌مداران امام (علیه السلام)	۱۴۰۰
۲۵	علیرضا خنشا حامد دژآباد	ویژگی‌های تمدن و دولت اسلامی از دیدگاه امیرالمؤمنین (علیه السلام)	۱۳۹۶
۲۶	حسین قاضی خانی	چرایی لغزش مالی کارگزاران امیرالمؤمنین علی (علیه السلام) و چگونگی مواجهه امام با آن	۱۴۰۰
۲۷	وجیهه گل‌مکانی هادی وکیلی علی ناظمین فرد	نقش کارگزاران امام علی (علیه السلام) در تأمین امنیت اقتصادی	۱۳۹۶
۲۸	سیدجواد احمدی	معیار عدالت توزیعی و نسبت آن با انصاف و برابری با تأکید بر اخلاق حکومتی امام علی (علیه السلام)	۱۳۹۱
۲۹	مجتبی پور کریمی هاوشکی مراد یاری دهنوی	تبیین بررسی عدالت تربیتی از دیدگاه امام علی (علیه السلام)	۱۳۹۳
۳۰	ثریا معمار	تحلیل جامعه‌شناسی مفهوم عدالت از دیدگاه حضرت علی (علیه السلام)	۱۳۹۳
۳۱	زهرا صرفی زینب پور کاویان	عدالت فردی در نامه‌های امیرالمؤمنین به کارگزاران	۱۴۰۱

ردیف	نویسنده / نویسندگان	عنوان مقاله	سال چاپ
۳۲	شهلا باقری	جامعه مطلوب از دیدگاه امیرالمؤمنین (علیه السلام)	۱۳۸۴
۳۳	حسن ملکی، فخرالسادات هاشمیان، جواد آقا محمدی	راهبردهای توسعه فرهنگی از دیدگاه امام علی (علیه السلام)	۱۳۹۴
۳۴	علی اکبر عباسی	سبک استدلال‌های امام علی (علیه السلام) علیه مخالفان در نهج البلاغه	۱۳۹۲
۳۵	علی اصغر سعیدآبادی علی اصغر پورعزت	تدوین الگوی توسعه و پیشرفت در پرتو رهنمودهای امام علی (علیه السلام)	۱۳۹۱
۳۶	طهماسب علی پور سارا زارع	مشارکت به مثابه سرمایه اجتماعی در نهج البلاغه	۱۳۹۹
۳۷	محسن حاجی زاده سیدعلی حسینی علی محمدیان سیدمحمد حسینی	عدالت توزیعی در رویکرد اقتصادی امام علی (علیه السلام)	۱۴۰۲
۳۸	محسن رفعت	تحلیل رهبری اخلاق‌مدارانه امام علی (علیه السلام) در دوران پیش از حکومت با تأکید بر نهج البلاغه	۱۴۰۰
۳۹	زهره منصوری ناصر محمدی، مهدی عبادی	تعالی عقلانی زنان	۱۳۹۹
۴۰	هاجر اسماعیلی محسن خوشفر	ترسیم جاهلیت از دیدگاه نهج البلاغه بر مبنای استراتژی داده بنیاد	۱۳۹۸
۴۱	فاطمه مرادی کهنکی علی مطوری، امان‌الله ناصری	نقش معاد باوری در طهارت اقتصادی از دیدگاه نهج البلاغه	۱۳۹۷
۴۲	سیدعلی اصغر میرخلیلی	مفهوم‌شناسی عدالت و الزامات اجرایی شدن آن بر اساس سیره علوی	۱۳۹۷
۴۳	حمیدرضا مطهری محمدجواد پُردل	جوان‌گرایی در حکومت امام علی (علیه السلام)	۱۳۹۷
۴۴	یدالله هنری لطیف پور اکبر عروتی موفق	مسئولیت جمعی از نگاه امام علی (علیه السلام)	۱۳۹۹

ردیف	نویسنده / نویسندگان	عنوان مقاله	سال چاپ
۴۵	محمد کاظم کریمی محمد حسین پوریانی حسن میری	جایگاه حکومت در تأسیس نهادهای جامعه‌پذیری سیاسی از منظر نهج‌البلاغه	۱۴۰۰
۴۶	سید محمد علی حسینی‌زاده	مشروعیت چند لایه تأملی در مبانی مشروعیت نظام سیاسی در سیره و کلام امام علی (علیه‌السلام)	۱۳۹۴
۴۷	خلدیجه عالمی سیمه مؤمنه	بازشناسی نظام رفتاری امیرالمؤمنین در دوره حکومت با مسیحیان	۱۳۹۳
۴۸	مهدی نصرافهانی علی نصرافهانی	شایسته‌سالاری در مدیریت جامعه با تأکید بر اندیشه‌های سیاسی امام علی (علیه‌السلام)	۱۳۸۹
۴۹	داوود بیغمی، محمد صائینی، حسین مرادی زنجانی، فرهاد ادیسی	اهم استراتژی‌های نیل به جامعه آرمانی از دیدگاه امام علی (علیه‌السلام)	۱۴۰۰
۵۰	ابراهیم سمیحی محمد رضا حاجی اسماعیلی مهدی مطیع	کمال در کلام امیرالمؤمنین (علیه‌السلام)	۱۴۰۰

#### ۱. مرور پیشینه‌ها

مطالعات مشابهی در زمینه فراتحلیل مقالات در حوزه سیره پژوهی با تأکید بر امام علی (علیه‌السلام)، صورت پذیرفته شده است. در این راستا، می‌توان برای بررسی پیشینه آن در زمینه تمدن نوین اسلامی در گفتمان علوی، از حوزه‌های مختلف به پژوهش‌هایی با مؤلفه‌های مبتنی بر مقوله تمدن و شاخصه‌های آن توجه نمود که به برخی از آنها در پژوهش ذیل می‌توان اشاره نمود:

داود بیغمی و همکاران (۱۴۰۰)، مقاله‌ای با عنوان «اهم استراتژی‌های نیل به جامعه آرمانی از دیدگان امام علی (علیه‌السلام)»؛ به برشمردن جامعه آرمانی و اصلاحات همه‌جانبه از سوی حضرت پرداخته است که در آن رابطه مستقیم ولایت و جامعه و توجه و اهتمام توأمان به ابعاد معنوی و مادی در جامعه می‌پردازد. جاری‌شدن و حاکمیت قرآن و لزوم مردم‌سالاری و مردم‌سالاری دینی از برنامه‌ریزی‌های راهبرد

تعیینی ائمه معصوم و به خصوص امیرالمؤمنان به شماری می‌آید.

مقاله آیت قبادی (۱۴۰۰)، با عنوان «تبیین تأثیر اندیشه و عملکرد اقتصادی امام علی (علیه السلام) بر توسعه تمدن اسلامی - با تأکید بر تمدن‌سازی حکومت‌های شیعی» که در آن به فعالیت‌های اقتصادی مسلمانان در قالب نظام اقتصادی اسلامی که به جهش تولید و خلق ثروت انجامید می‌پردازد که آن را از عوامل اصلی شکل‌گیری و توسعه تمدن اسلامی قلمداد می‌کند. در تدوین این نظام اقتصادی، امام علی (علیه السلام)، نقش محوری داشته است. حضرت در دوران خلافت، توانست مجموعه‌ای از روابط به‌هم پیوسته اقتصادی را به اجرا گذارد و الگویی ناب از نظام‌سازی اقتصادی را عرضه کند که هدف امام (علیه السلام)، استقرار عدالت و کسب رفاه برای بیش تر مردم است. این پژوهش گفتمان عدالت خواهانه امام (علیه السلام) به نظام‌سازی اقتصادی معطوف گردیده که پیامد آن ممانعت از تبعیض، تعدیل مالیات‌ها، فقرزایی و رونق تولید بوده است.

مقاله علی اصغر سعدآبادی و همکارانش (۱۳۹۱)، با عنوان «تدوین الگوی توسعه و پیشرفت در پرتو رهنمودهای امام علی (علیه السلام)»، به بررسی اهداف و شاخص‌های توسعه و تعالی در سه شاخه رفتاری، ساختاری و زمینه‌ای مطابق با سخنان امیرمؤمنان پرداخته که در راستای آن به الگوی پیشرفت و تعالی مستخرج از رهنمودها، شاخه ساختاری دارای بیش‌ترین تعداد مؤلفه بوده است که در پیشرفت و تعالی علوی، اصلاح ساختاری، قوانین، مقررات و رویه‌ها بیش‌ترین تأثیر را در گذار از دوران فقر و عقب‌ماندگی داشته باشند. از آنجا که بیش تر این وظایف برعهده حکومت اسلامی قرار داده شده‌اند، می‌توان دولت را دارای مهم‌ترین و اساسی‌ترین نقش در فراگرد پیشرفت قرار داد که در رهنمودهای امام به این امر پرداخته شده است.

علی حسنین خان خیچی و سیدرضا حسین رضوی (۱۴۰۰)، در مقاله‌ای انگلیسی با عنوان «به‌کارگیری ارزش‌های اسلامی مدیریت حکومت نظام امام علی در نظام سیاسی کنونی پاکستان» پرداخته که در آن بررسی ارزش‌های اسلامی و شیوه‌های مدیریت اسلامی که در سیستم دولتی که از سوی امام علی (علیه السلام) ایجاد شده می‌پردازد. رویکرد امام علی (علیه السلام) در ترویج عدالت و صلح عاملی در جهت ثبات، برابری و اعتماد در میان مسلمانان و غیرمسلمانان بوده است که این همه با بهره‌مندی امام از

قرآن و سنت امکان‌پذیر شده است. به‌زعم نویسندگان، این شیوه‌های مدیریتی اکنون نظام سیاسی اسلامی کشورها در حال توسعه مشهود است و کشوری همانند پاکستان، از آن تبعیت می‌کند؛ همچون دولت ژنرال ضیاء که قوانین حمایت از ارزش‌های اسلامی را در این جامعه ایجاد نمود؛ اما از سویی دیگر، در مورد غیرمسلمانان که از برخی سیاست‌های علوی عدول نمود.

جلال دور خشاہ (۲۰۱۴)، در مقاله‌ای انگلیسی با عنوان «امام علی (علیه‌السلام) درباره عدالت»، با بازشناسی مفهوم فراگیر و پایدار عدالت که در ادیان الهی به‌خصوص اندیشه اسلامی بدان توجه شده است به مفهوم عدالت از منظر امام علی (علیه‌السلام)، به‌عنوان رئیس قدرت سیاسی پرداخته است؛ زیرا امام (علیه‌السلام)، تنها امام معصوم در تاریخ اسلام است که به‌عنوان رئیس قدرت سیاسی، جامعه اسلامی را با پیچیدگی و رویدادهای سیاسی را با شکاف‌های گسترده هدایت نمود. برجسته‌ترین الگوی حکومت اسلامی پس از پیامبر (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم) که تعریف متفاوتی از سیاست در راستای گسترش عدالت و اجرای حقوق در جامعه ارائه داد و نخستین بار بود که پس از گسترش اسلام، در میان تمدن‌ها و فرهنگ‌ها، عدالت با همت امام (علیه‌السلام) با رویکردی و حیانی و سیره نبوی توسعه یافت.

در خصوص الگوی تمدن‌ساز علوی که مباحث از دیدگاه آن حضرت کم‌تر مورد تأمل قرار گرفته‌اند و تا کنون الگویی جامع برای فهم تمدن‌سازی و توسعه جامعه اسلامی از دیدگاه حضرت ارائه نشده است. در این جرگه، در پژوهش حاضر، سعی بر آن دارد مضمون اهداف و شاخص‌های عملکرد با محوریت تمدن اسلامی را در گفتمان علوی مورد تحلیل قرار گیرد.

## ۲. ادبیات نظری

مطالعات نظری نشان می‌دهند که تمدن مفهومی چندوجهی است و تعاریف متعددی برای آن ارائه شده است. برخی اندیشمندان غربی مانند ویل دورانت و آرنولد توین‌بی تمدن را مجموعه‌ای از دستاوردها و ساختارهای مادی و معنوی جوامع انسانی می‌دانند، در حالی که دیدگاه‌های دیگر، تمدن را سلسله‌مراتب سازمان‌یافته‌ای می‌دانند که وظایف

و نقش‌های مختلف در آن تعریف شده‌اند. پژوهشگران اسلامی نیز سیر شکوفایی فرهنگی و علمی جوامع مسلمان را به‌عنوان ابعاد تمدن اسلامی بررسی کرده‌اند. در دهه‌های اخیر، ایده‌های نوینی نیز در تحلیل تمدن مطرح شده است. نظریه «برخورد تمدن‌ها» (هانتینگتون) و «گفتگوی تمدن‌ها» (گارودی) نمونه‌هایی از این دیدگاه‌ها هستند که بر تعامل میان فرهنگ‌ها و نقش گفت‌وگو در پیشرفت تمدن‌ها تأکید دارند. در ایران پس از انقلاب اسلامی، توجه به مفهوم تمدن نوین اسلامی به یکی از موضوعات اصلی تبدیل شده است. مقام معظم رهبری در سال ۱۳۹۱ تصریح کرده‌اند: «هدف انقلاب اسلامی، ایجاد یک تمدن نوین اسلامی است» (بیانات مقام معظم رهبری در سفر به خراسان شمالی، ۱۳۹۱/۷/۲۳). اسناد بالادستی کشور نیز بر دستیابی به جامعه‌ای متعالی بر اساس ارزش‌های اسلامی، علم و عدالت اجتماعی تأکید دارد. از منظر نظریه‌های توسعه، «الگوی توسعه و پیشرفت» به‌عنوان چهارچوبی برای فهم پیشرفت جامعه مطرح می‌شود. براین اساس دیدگاه، توسعه فرایندی پیوسته، منظم و هدفمند است که بر پایه آرمان‌ها و نیازهای جمعی شکل می‌گیرد. در این چهارچوب، «پیشرفت» به تعالی فردی و اجتماعی اشاره دارد، درحالی‌که «توسعه» معطوف به افزایش رفاه مادی و ارتقای شاخص‌های اقتصادی است. تأکید بر تعادل میان این دو وجه پیشرفت و توسعه در تحلیل دوام و رشد تمدن‌ها اهمیت ویژه‌ای دارد. نظریه‌های مربوط به مشروعیت و حکومت مطلوب نیز بر نقش ساختارهای قانونی و اخلاقی در پایداری تمدن تأکید دارند. مفهوم «مشروعیت چندلایه» (ر.ک. درخشه، ۱۳۸۶، ص. ۷) نشان می‌دهد. در این راستا، «مشروعیت به‌مثابه امری چندلایه در نظر گرفته می‌شود که لایه‌ها و سطوح مختلفی را دربرمی‌گیرد و بر عوامل مختلف و بنیادهای متنوع مبتنی می‌گردد و دولت‌ها نیز بسته به میزان ابتنا بر این بنیادها از مشروعیت برخوردار خواهند بود» (حسینی‌زاده، ۱۳۹۳، ص. ۳۰). شایسته‌سالاری حاکمان و رعایت هنجارهای اجتماعی منطبق با اجرای قوانین از شاخص‌ترین مؤلفه‌های حکومت مشروع قلمداد می‌گردد که در دستاورد آن پیشرفت در عرصه‌های مختلف است که رویکردی کلان‌تر از توسعه را در توانمندی‌های به اجرا درمی‌آورد.

براین اساس، حکومت‌ها باید براساس لایه‌ها و مبانی متنوع سیاسی، اقتصادی و

اجتماعی مشروعیت کسب کنند. در این چهارچوب، شایسته‌سالاری، قانون‌گرایی و رعایت عدالت اجتماعی از ارکان اصلی حکومت مطلوب محسوب می‌شوند و به‌نوبه‌خود زمینه‌ساز پیشرفت پایدار در جامعه می‌شوند.

### ۳. روش پژوهش

فراتحلیل، به‌عنوان یک روش تحقیق کمی، برای ترکیب نتایج مطالعات مستقل در یک موضوع واحد به‌کار گرفته شده است. این روش، فراتر از یک روش آماری، یک روش‌شناسی نظام‌مند برای بررسی مجموعه‌ای از پژوهش‌ها است که در قالب فرضیه‌های دقیق صورت‌بندی شده‌اند (صاحب‌یار و پیری، ۱۳۹۸، ص. ۶؛ سهرابی‌فرد، ۱۳۸۵، ص. ۱۶۹). در این پژوهش، فراتحلیل برای بررسی و ترکیب یافته‌های ۵۰ مقاله پژوهشی داخلی در حوزه تمدن اسلامی در گفتمان علوی به‌کار رفته است. مقالات مورد بررسی در بازه زمانی ۱۳۸۴ تا ۱۴۰۲ منتشر شده‌اند. در فرایند فراتحلیل، علاوه‌بر ترکیب نتایج کمی، به تحلیل عمیق‌تر جنبه‌های نظری و مفهومی مقالات نیز توجه شده است. این تحلیل شامل بررسی دقیق‌تر موارد زیر است:

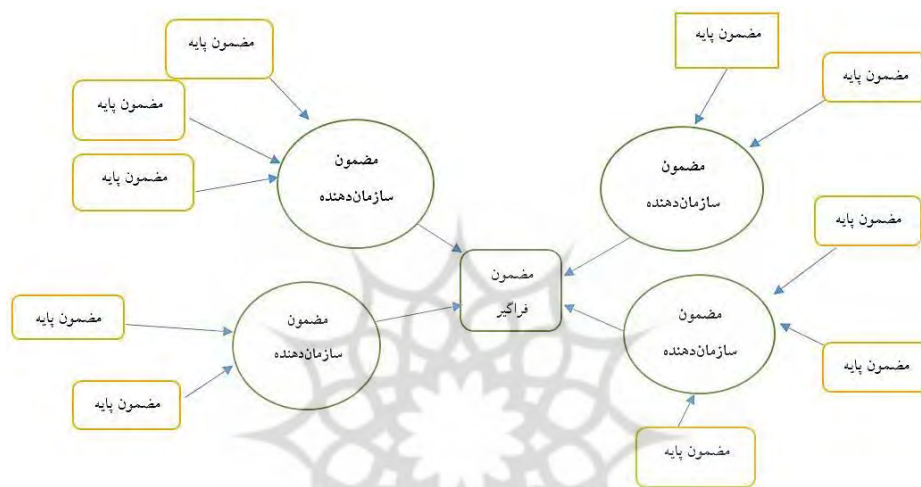
چهارچوب‌های نظری مورد استفاده در مقالات: شناسایی و مقایسه نظریه‌های جامعه‌شناسی، فلسفی، سیاسی و فرهنگی مورد استفاده در مقالات؛ برای مثال، برخی مقالات از نظریه عدالت اجتماعی جان راولز برای تحلیل مفهوم عدالت در حکومت علوی استفاده کرده‌اند، درحالی‌که برخی دیگر بر نظریات اندیشمندان مسلمان مانند علامه طباطبایی و شهید مطهری تکیه داشته‌اند. مفاهیم کلیدی و تعریف آن‌ها با تحلیل نحوه تعریف و به‌کارگیری مفاهیم کلیدی مانند: «عدالت»، «عقلانیت»، «پیشرفت»، «کرامت انسانی» و «حکومت اسلامی» در مقالات مختلف بررسی شده‌اند؛ برای مثال، بررسی اینکه آیا تعریف «عدالت» به معنای «برابری مطلق» است یا «توزیع عادلانه فرصت‌ها» یا ترکیبی از هر دو است. فرضیات پژوهش‌ها و بحث‌های مطرح شده با مقایسه فرضیات مقالات مختلف در مورد رابطه بین اندیشه‌های امام علی (علیه‌السلام) و شکل‌گیری تمدن اسلامی انجام می‌شود. همچنین برخی مقالات فرض کرده‌اند که تأکید امام علی (علیه‌السلام) بر عقلانیت، عامل اصلی پیشرفت علمی در تمدن اسلامی بوده

است، درحالی‌که برخی دیگر نقش عوامل معنوی و اخلاقی را برجسته‌تر دانسته‌اند. ارزیابی نقادانه قوت‌ها و ضعف‌های هر مطالعه یا شناسایی محدودیت‌های روش‌شناختی، ضعف‌های تحلیلی، و سوگیری‌های احتمالی در مقالات بررسی شده‌اند؛ به‌طورمثال، نقد مقالاتی که به‌طور انحصاری بر نهج‌البلاغه تکیه کرده‌اند و سایر منابع تاریخی را نادیده گرفته‌اند. به‌طورخاص، در این فراتحلیل، به‌دنبال شناسایی الگوهای مشترک و متناقض در یافته‌های مقالات، کشف خلأها و ابهامات موجود در پژوهش‌های پیشین، و ارائه یک دیدگاه جامع‌تر و منسجم‌تر در مورد تمدن اسلامی در گفتمان علوی بوده‌ایم؛ ازاین‌رو، ۵۰ مقاله مورد بررسی با محوریت تمدن که ارکان اساسی آن را منظر قرار داده‌اند، مبنای تأمل و بررسی قرار گرفته است؛ برای مثال برخی از مقالات مورد نظر، بر نقش عدالت در تمدن اسلامی تأکید داشته‌اند و به مؤلفه‌هایی مانند: «توزیع عادلانه ثروت»، «برابری حقوق» و «مبارزه با فساد اقتصادی» اشاره کرده‌اند. برخی دیگر به اهمیت عقلانیت و پیشرفت پرداخته‌اند و مؤلفه‌هایی همچون: «توسعه علمی»، «خردورزی» و «نهادینه‌شدن تفکر انتقادی» را برجسته ساخته‌اند. درمقابل، برخی مقالات به چالش‌ها و موانع پیش‌روی تمدن اسلامی پرداخته و عواملی مانند «تعصبات قبیله‌ای»، «تشتت سیاسی» و «انحراف از ارزش‌های اصیل اسلامی» را بحث نموده‌اند.

در مرحله دوم پژوهش، از روش تحلیل مضمون برای تحلیل عمیق‌تر یافته‌های فراتحلیل استفاده شده است. تحلیل مضمون یک روش پژوهش کیفی است که به‌منظور شناسایی، سازمان‌دهی و گزارش الگوهای معنادار در داده‌های متنی به‌کار می‌رود (ر.ک. کمالی، ۱۳۹۷، ص. ۱۹۱). در این پژوهش، تحلیل مضمون برای استخراج مضامین پایه، سازمان‌دهنده و فراگیر از یافته‌های فراتحلیل و در نتیجه بازشناسی ساختار معنایی حاکم بر حوزه مطالعاتی تمدن اسلامی در گفتمان علوی به‌کار رفته است. این مضامین، الگوهای هستند که در داده‌ها یافت می‌شوند و دارای ویژگی تکرارپذیری هستند (بشیر، ۱۳۹۹، ص. ۱۳).

جهت شناخت، تحلیل و گزارش نتایج موجود در داده‌های کیفی در مقاله‌های مورد تحلیل، مفهوم مضمون، اهمیت زیادی دارد که بر پایه آن تحلیل شکل می‌گیرد؛ زیرا

«مضامین، خصوصیات تکرارشونده و متمایزکننده واحدهای شمرده شده‌اند؛ خصوصیات منحصر به فرد درک شده و مجربی که پژوهشگر درباره مسئله پژوهش مشاهده می‌کند» (ر.ک: بشیر، ۱۳۹۹، ص. ۱۳). این نمودار از منظر «آتراید - استرلینگ» با مضامین سه‌گانه بازنمایی خواهند شد.



منبع: (Attride-Stirling, 2001؛ ر.ک: بشیر، ۱۳۹۹، ص. ۱۴)

### شکل (۱): ساختار شبکه مضامین

در این پژوهش، فرایند تحلیل مضمون شامل مراحل زیر بوده است: استخراج مضامین پایه: در این مرحله، نکات کلیدی و تکرارشونده در متن مقالات مورد بررسی شناسایی و استخراج شدند؛ برای مثال، در مقالاتی که به موضوع عدالت پرداخته بودند، مضامین پایه‌ای مانند: «توزیع عادلانه منابع»، «برابری در برابر قانون»، «مبارزه با ظلم»، «حمایت از حقوق محرومان» و «شفافیت اقتصادی» استخراج شدند.

تشکیل مضامین سازمان‌دهنده: در این مرحله، مضامین پایه بر اساس روابط معنایی و شباهت‌های مفهومی، در قالب مضامین سازمان‌دهنده دسته‌بندی شدند؛ برای مثال، مضامین پایه «توزیع عادلانه منابع» و «شفافیت اقتصادی» در مضمون سازمان‌دهنده «عدالت اقتصادی» قرار گرفتند و مضامین پایه «برابری در برابر قانون» و «حمایت از

حقوق محرومان» در مضمون سازمان‌دهنده «عدالت اجتماعی» دسته‌بندی شدند. شکل‌گیری مضامین فراگیر: در این مرحله، مضامین سازمان‌دهنده نیز در قالب مضامین فراگیر دسته‌بندی شدند. مضامین فراگیر، اصول کلی و مفاهیم محوری هستند که کل مجموعه داده‌ها را دربرمی‌گیرند و ساختار معنایی حاکم بر آن را تبیین می‌کنند. در مثال ما، مضامین سازمان‌دهنده «عدالت اقتصادی» و «عدالت اجتماعی» در مضمون فراگیر «عدالت» قرار گرفتند.

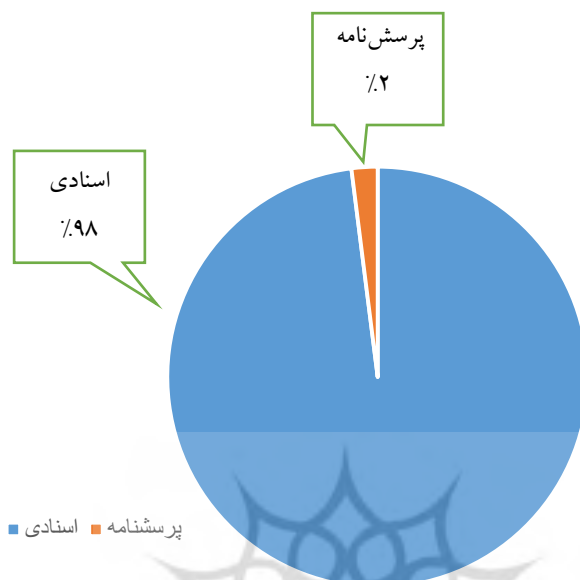
#### ۴. یافته‌های پژوهش

یافته‌های به‌دست‌آمده از روش فراتحلیل و تحلیل مضمون در سه بخش ارائه می‌شوند.

##### ۴-۱. یافته‌های آماری - توصیفی

##### ۴-۱-۱. روش جمع‌آوری اطلاعات

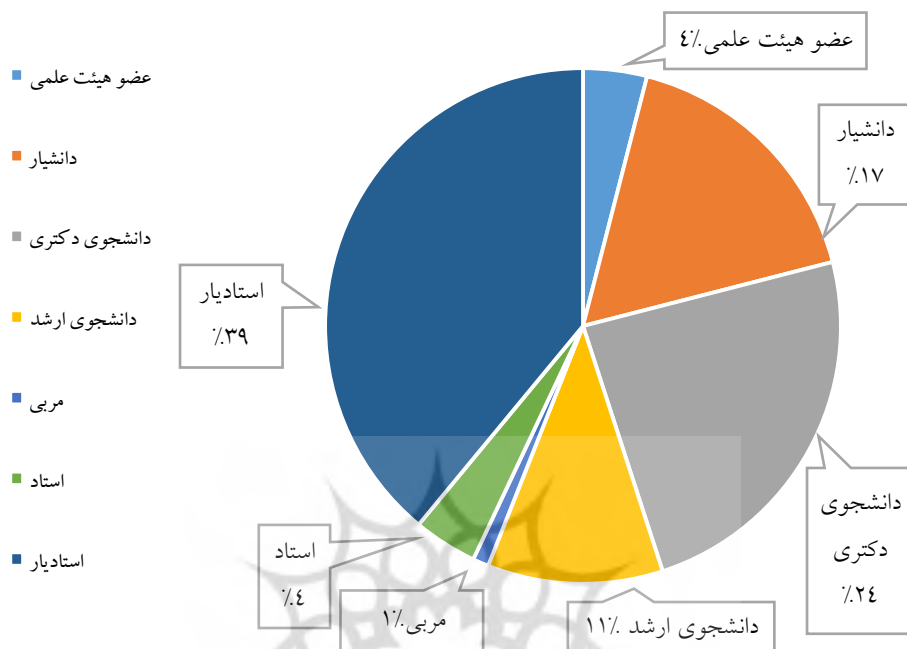
اصلی‌ترین روش در جمع‌آوری اطلاعات در مقالات مورد مطالعه که به‌صورت کیفی جمع‌آوری شده است، روش اسنادی است که صرفاً از روش‌های مصاحبه، پرسش‌نامه، مشاهده و آزمون، یک مقاله از پرسش‌نامه استفاده کرده است. این امر نشانگر استفاده فراوان منابع اسنادی در خصوص مبحث تمدن در روش پژوهش تحلیلی - توصیفی است (نمودار ۱).



نمودار (۱): روش گردآوری اطلاعات

#### ۴-۱-۲. سطح علمی نویسندگان مقالات

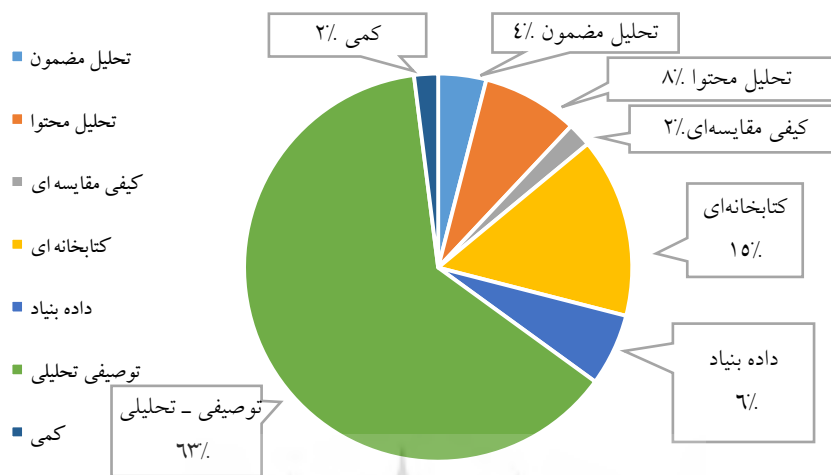
بر مبنای درصدهای منتج از آمار بیش‌ترین مقالات بر مبنای زیرمقوله‌های تمدن اسلامی در گفتمان علمی، به صورت کلان، بیش‌ترین مقالات را استادیاران دانشگاه به خود اختصاص داده‌اند و کم‌ترین میزان را مربیان در دانشگاه‌ها از آن خود کرده‌اند که می‌توان ارتقای رتبه آن‌ها در مرتبه علمی بالاتر مورد توجه قرار داد. غالب استادیارها مقالات را با همکاری دانشجویان در مقطع دکتری به نگارش درآورده‌اند. از این رو، رتبه دوم در نمودار دایره‌ای را دانشجویان دکتری به خود اختصاص داده‌اند که در ارتقای رتبه علمی آنان در مقطع تحصیلیشان حائز اهمیت است (نمودار ۲).



نمودار (۲): درجه علمی نویسندگان مقالات

#### ۳-۱-۴. روش‌های پژوهش در مقالات مرتبط

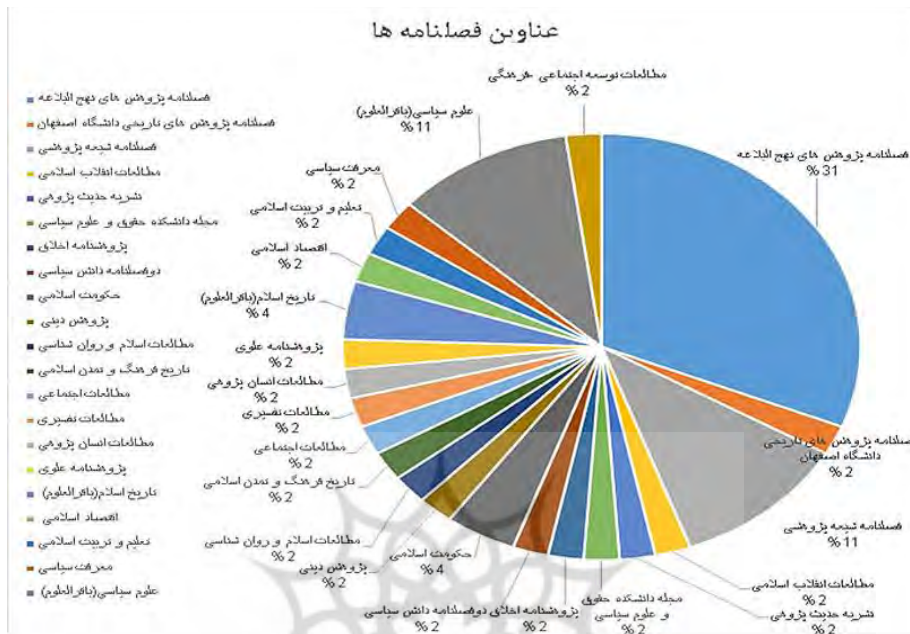
در راستای بررسی روش‌های پژوهش، بیش‌ترین روش‌های به‌کار گرفته‌شده، روش توصیفی - تحلیلی گردآوری شده است و کم‌ترین روش مورد استفاده‌شده، دو روش تحلیل مضمون و داده بنیاد است. در این راستا، غالب مقالاتی که به روش تحلیل مضمون انجام پذیرفته‌شده از تحلیل در نامه‌ها و خطبه‌های حضرت در نهج‌البلاغه و شبکه معنایی مضامین، ضمن توجه به مؤلفه‌های تمدن‌ساز دولت علوی به ترسیم شبکه‌ای از مضامین و تحلیل آن‌ها پرداخته‌اند (نمودار ۳).



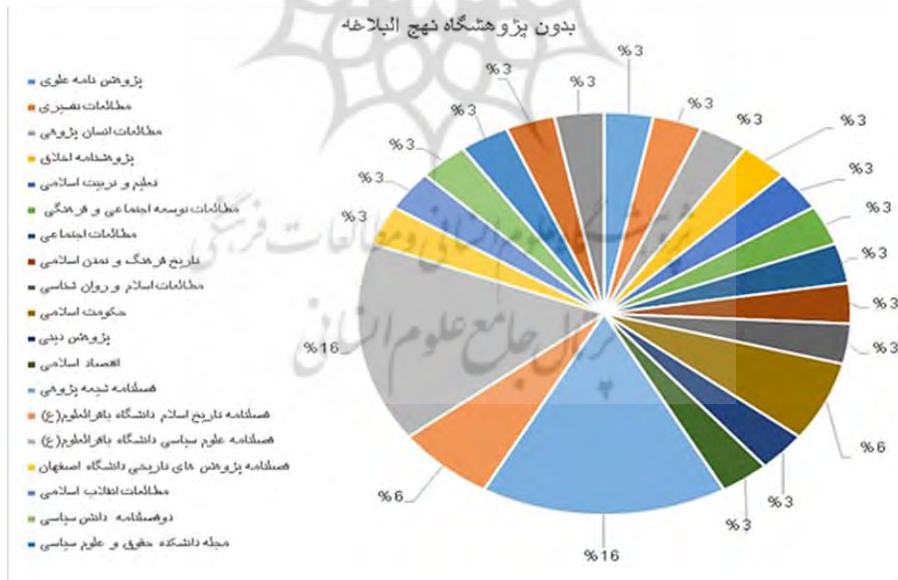
نمودار (۳): روش‌های پژوهش استفاده شده در مقالات مرتبط

#### ۴-۱-۴. عناوین فصلنامه‌ها و مجلات مرتبط

از مجموعه عناوین فصلنامه‌ها، مجلات و پژوهشگاه‌ها که در زمینه مؤلفه‌های تمدن نوین اسلامی از منظر علوی (علیه‌السلام) پرداخته‌اند؛ بیش‌ترین رتبه نشر را فصلنامه پژوهش‌های نهج‌البلاغه به‌خود اختصاص داده است. از این رو، تحلیل جامعه آماری و درصدبندی در نمودار دایره‌ای مطابق با پژوهشگاه فوق در دو نمودار شماره‌های ۴ و ۵ صورت پذیرفته شده است، چراکه میزان پرداختن به موضوع پژوهش، با وجود فصلنامه‌ای خاص که صرفاً در زمینه امام علی (علیه‌السلام) می‌پردازد تا حدودی جامعه آماری و نمودار را نامعتبر می‌سازد. از این رو، نمودار و درصدبندی در دو نمودار ۴ و ۵ مورد تأمل قرار گرفته است.



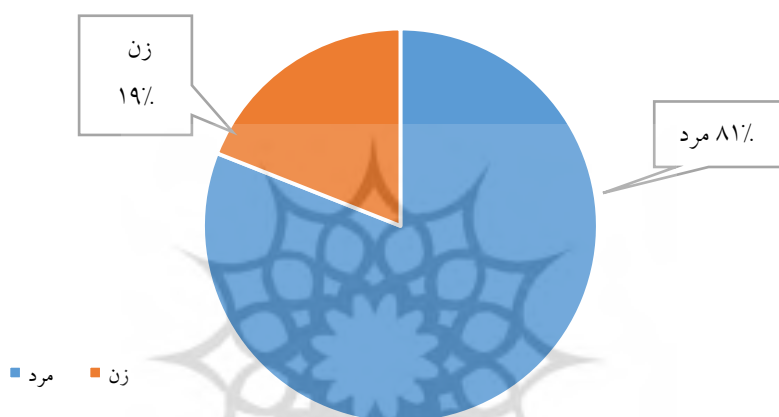
نمودار (۴): نمودار کامل عناوین فصلنامه‌ها



نمودار (۵): نمودار فصلنامه و عناوین آن‌ها بدون فصلنامه نهج البلاغه

#### ۴-۱-۵. جنسیت نویسندگان مقالات

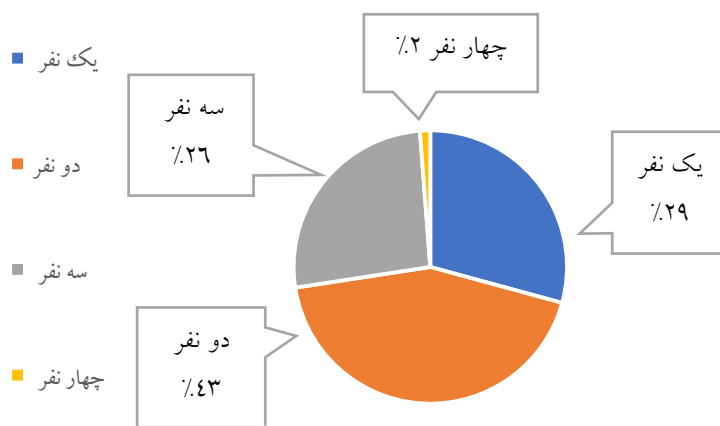
از مجموع ۵۰ مقاله پژوهشی مورد بررسی ۸۱ درصد را مردان و ۱۹ درصد را زنان به خود اختصاص داده‌اند که نشان‌دهنده میزان اهمیت و توجه جامعه مردان تحصیلکرده به موضوع و مؤلفه‌های تمدن از منظر امام علی (علیه‌السلام) نسبت به زنان است که این امر میزان مشارکت مردان در ساختن و تحقق نظام حکومتی را منعکس می‌سازد (نمودار ۶).



نمودار (۶): جنسیت نویسندگان مقالات

#### ۴-۱-۶. تعداد نویسندگان مقالات

بیش‌ترین آمار نویسندگان را مقالاتی تشکیل داده‌اند که به صورت دو نفره نوشته شده‌اند. در رتبه دوم کسانی که انفرادی مقاله را تنظیم کرده و در مرتبه سوم با میزان بسیار اندک گروه‌های سه‌نفره و در نهایت مجموعه چهارنفری پژوهش‌ها را تنظیم نموده‌اند که این امر به نوعی بیانگر موفقیت در همکاری در گروه دونفره جهت یک کار پژوهشی در این رابطه را متذکر می‌گردد (نمودار ۷).



نمودار (۷): تعداد و درصد تعداد نویسندگان مقالات

#### ۴-۱-۷. نوع نظریات به کار گرفته

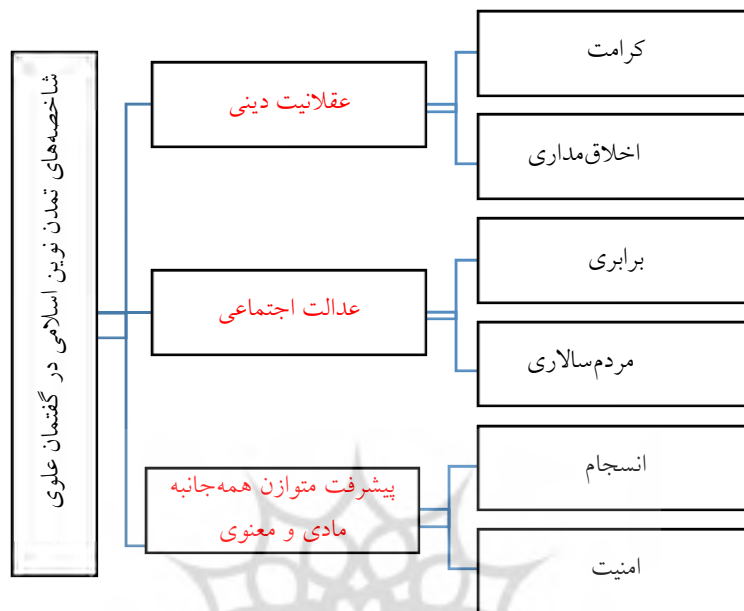
مهم‌ترین بخش در یافته‌های آماری - توصیفی، آمار نظریات و نوع نظریات به کار گرفته شده است. به طور کلی، در قالب‌بندی نظریات مورد استفاده در پنجاه پژوهش، سه رویکرد نظری اصلی وجود دارد که نظریات دیگر در این سه قرار می‌گیرند (نمودار ۸).



نمودار (۸): نظریات به کار گرفته شده در پژوهش‌ها

#### ۲-۴. یافته‌های تحلیلی

همان‌گونه که گفته شد علاوه بر انجام فراتحلیل و به دست آوردن یافته‌های آماری - توصیفی، برای به دست آوردن رویکردها و نتایج مقالات از تحلیل مضمون استفاده شده تا بتوان مضامین مختلف در این زمینه مورد استخراج قرار گیرند. با توجه به تحلیل مضمون مقاله‌ها، ۵۵ مضمون پایه حاصل شد که در مرحله بعد مضامین سازمان‌دهنده و فراگیر از آن به دست که در هشت نمودار اصلی ترسیم شده است. در نمودار تحلیل مضامین منتج شده از مقالات، علاوه بر مضامین استخراج شده مطابق با روش «شبکه مضامین»، مضامین موجود در قالب محورهای اساسی در سه مقوله مهم جای گرفته‌اند. این سه مجموعه اصلی و محوری در نمودار ذیل ترسیم شده است.



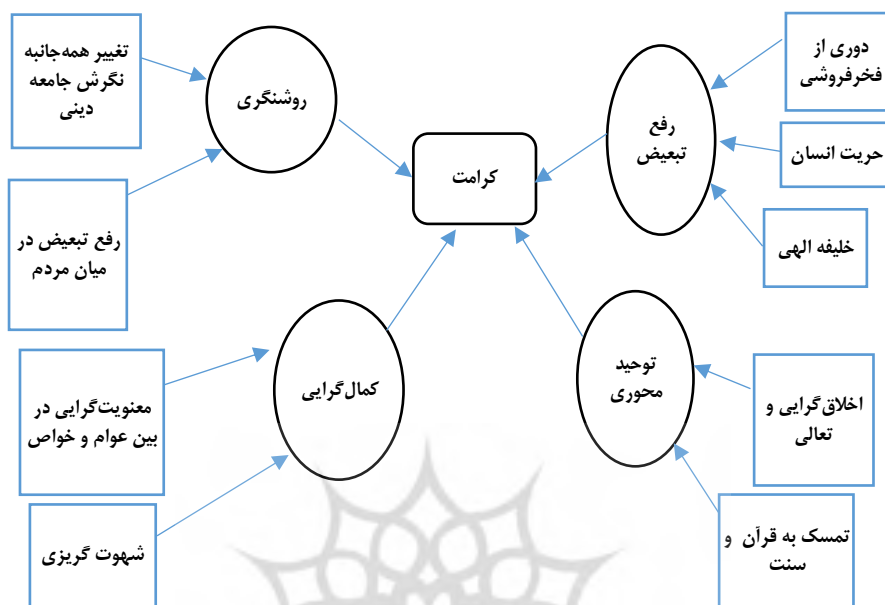
شکل (۲): شاخصه‌های تمدن نوین اسلامی در گفت‌وگو علوی

#### ۴-۲-۱. کرامت

در خصوص مضمون فراگیر کرامت در پژوهش‌های بررسی شده، چهار مضمون سازمان‌دهنده قرار می‌گیرند که شامل رفع تبعیض، روشنگری، کمال‌گرایی و توحیدمحوری می‌شوند که مضامین پایه آن شامل ۹ مضمون می‌شوند.

جدول (۲): مضامین کرامت

مضمون فراگیر	مضامین سازمان‌دهنده	مضامین پایه
کرامت	رفع تبعیض، روشنگری، کمال‌گرایی، توحیدمحوری	دوری از فخرفروشی در جامعه، حریت انسان، توجه به مقام خلیفه‌اللهی انسان، تغییر همه‌جانبه نگرش جامعه، رفع تبعیض در گروه‌های مختلف، معنویت‌گرایی در بین عوام و خواص و ارتقای آن، شهوت‌گریزی، اخلاق‌گرایی و تعالی، تمسک به قرآن و سنت



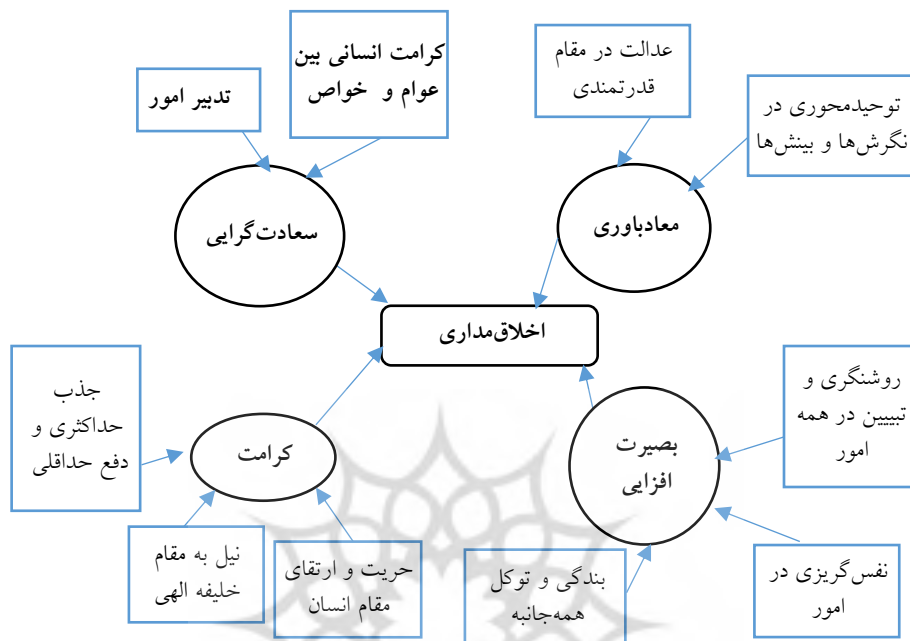
شکل (۳): مضامین کرامت

#### ۴-۲-۲. اخلاق‌مداری

در گردآوری مؤلفه اخلاق‌مداری، ده مضمون پایه از مقالات مرتبط با تمدن نوین اسلامی از منظر گفتمان علوی مستخرج شده است که در چهار مضمون سازمان‌دهنده؛ بصیرت‌افزایی، معادباوری، کرامت و سعادت‌گرایی قرار گرفتند که از آن‌ها مضمون فراگیر اخلاق‌مداری استخراج گردید.

جدول (۳): مضامین اخلاق‌مداری

مضمون فراگیر	مضامین سازمان‌دهنده	مضامین پایه
اخلاق‌مداری	۱- بصیرت‌افزایی ۲- معادباوری ۳- کرامت ۴- سعادت‌گرایی	توحیدمحوری در نگرش‌ها و بینش‌ها، عدالت در مقام و قدرتمندی، کرامت انسانی بین عوام و خواص، تدبیر در امور، روشنگری و تبیین در امور، نفس‌گریزی در همه امور، جذب حداکثری و دفع حداقلی، حریت و ارتقای مقام انسان، نیل به مقام خلیفه الهی، بندگی و توکل همه‌جانبه



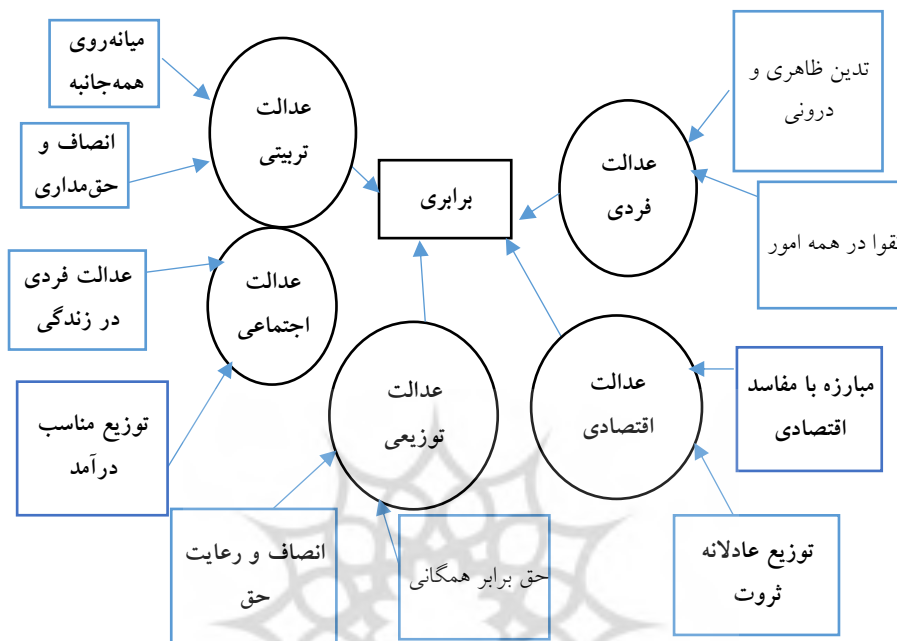
شکل (۴): مضامین اخلاق‌مداری

#### ۴-۲-۳. برابری در خصوص مضمون برابری

از ۹ مضمون پایه منتج از ۵۰ مقاله مستخرج شده، پنج مضمون سازمان‌دهنده عدالت تربیتی، عدالت اجتماعی، عدالت فردی، عدالت اقتصادی و عدالت توزیعی به‌دست آمده است که مضمون فراگیر برابری از آن حاصل شد.

جدول (۴): مضامین برابری

مضمون فراگیر	مضامین سازمان‌دهنده	مضامین پایه
برابری	عدالت تربیتی عدالت اجتماعی عدالت فردی عدالت اقتصادی عدالت توزیعی	تدین ظاهری و درونی، تقوا در همه امور، مبارزه با مفساد اقتصادی، میانه‌روی همه‌جانبه، انصاف و رعایت حق، عدالت فردی در زندگی، توزیع مناسب درآمد، حق برابر همگانی، انصاف و حق‌مداری



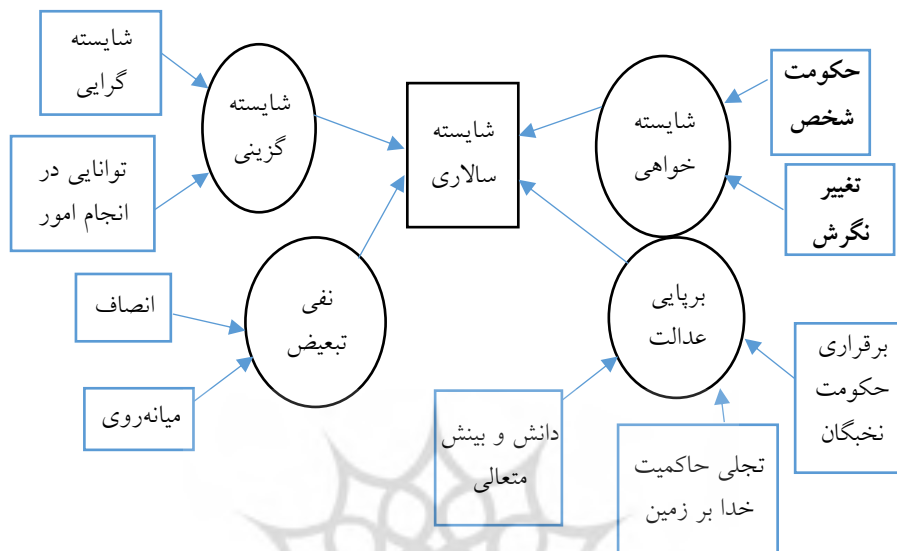
شکل (۵): مضامین برابری

#### ۴-۲-۴. شایسته‌سالاری

مضامین پایه که از آن مقوله شایسته‌سالاری در تمدن نوین اسلامی از منظر امیرالمؤمنین (علیه‌السلام) أخذ گردید در ۹ عنوان قرار گرفتند که مفاهیمی همچون شایسته‌خواهی، شایسته‌گزینی، نفی تبعیض و برپایی عدالت قرار گرفتند که در نهایت مقوله شایسته‌سالاری از آن به‌عنوان مضمون فراگیر أخذ گردیده شد.

جدول (۵): مضامین شایسته‌سالاری

مضامین پایه	مضامین سازمان‌دهنده	مضامین فراگیر
حکومت شخص شایسته، تغییر نگرش جامعه، شایسته‌گرایی، توانایی در انجام امور، انصاف، میان‌روی، برقراری حکومت نخبگان، دانش و بینش متعالی، تجلی حاکمیت خدا بر زمین	شایسته‌خواهی، شایسته‌گزینی، نفی تبعیض، بر پایه عدالت	شایسته‌سالاری



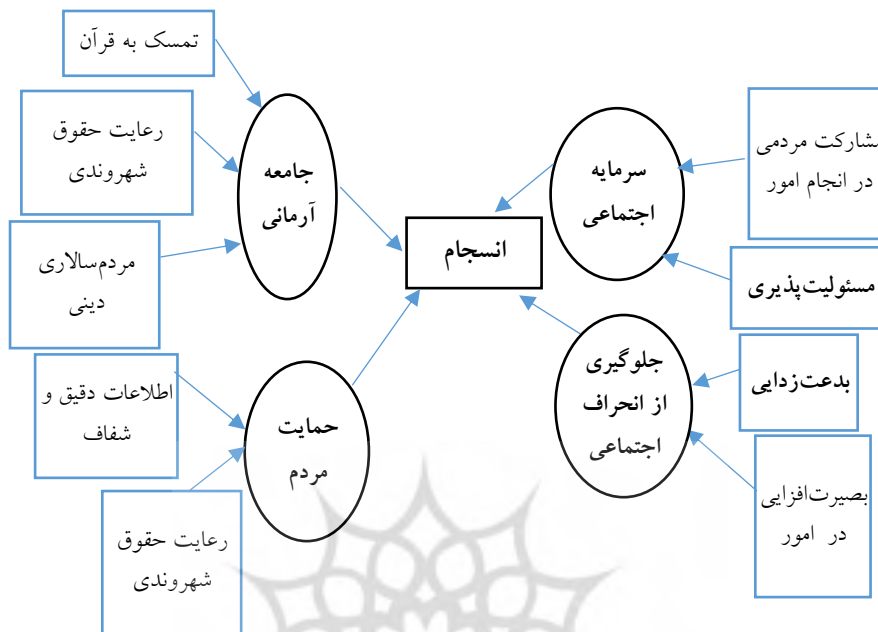
شکل (۶): مضامین شایسته‌سالی

#### ۴-۲-۵. انسجام

مضامین پایه در خصوص مضمون فراگیر انسجام، شامل ۹ مضمون فرا گرفته‌اند که در راستای چهار مضمون سازمان‌دهنده سرمایه اجتماعی، جامعه آرمانی، حمایت مردم و جلوگیری از انحراف اجتماعی قرار می‌گیرد که از آن مضمون انسجام منتج گردید.

جدول (۶): مضامین انسجام

مضامین فراگیر	مضامین سازمان‌دهنده	مضامین پایه
انسجام	سرمایه اجتماعی جامعه آرمانی حمایت مردم جلوگیری از انحراف اجتماعی	مشارکت مردمی در انجام امور، مسئولیت‌پذیری در امور، بصیرت‌افزایی در امور، بدعت‌زدایی، تمسک به قرآن، رعایت حقوق شهروندی، رعایت حقوق دینی، اطلاعات دقیق و شفاف، رعایت حقوق شهروندی.



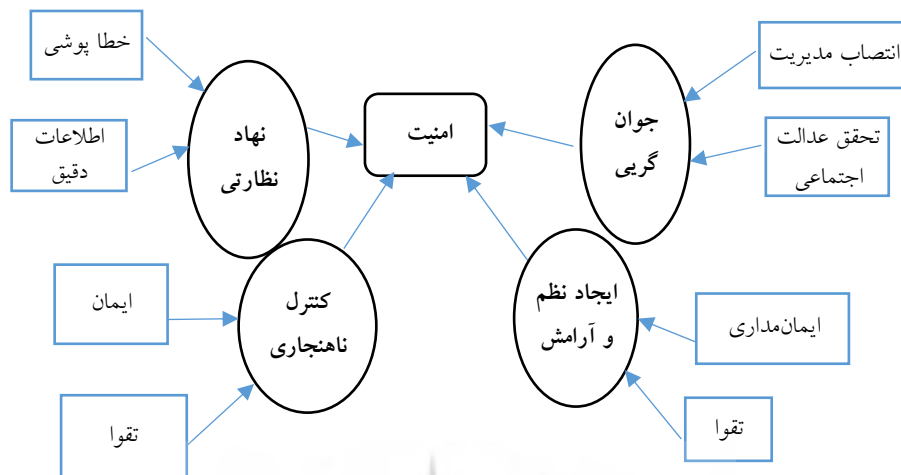
شکل (۷): مضامین انسجام

#### ۴-۲-۶. امنیت

مضامین پایه در مؤلفه امنیت در ۸ مضمون قرار گرفته‌اند که چهار مضمون سازمان‌دهنده جوان‌گرایی، ایجاد نظم و آرامش، کنترل ناهنجاری و نهاد نظارتی حاصل گردید که در فرجام آن مضمون فراگیر امنیت از آن حاصل گردید.

جدول (۷): مضامین امنیت

مضمون فراگیر	مضامین سازمان‌دهنده	مضامین پایه
امنیت	جوان‌گرایی ایجاد نظم و آرامش کنترل ناهنجاری نهاد نظارتی	ایمان‌مداری، تقوا انتصاب مدیریت، تحقق عدالت اجتماعی، خطاپوشی، اطلاعات دقیق



شکل (۸): مضامین امنیت

#### ۳-۴. یافته‌های پژوهش

این بخش به ارائه یافته‌های پژوهش حاضر در دو بخش فراتحلیل و تحلیل مضمون می‌پردازد:

#### ۱-۳-۴. یافته‌های فراتحلیل

یافته‌های فراتحلیل شامل دو دسته اطلاعات است: یافته‌های آماری - توصیفی و یافته‌های تحلیلی.

۱- یافته‌های آماری - توصیفی: این بخش به ارائه اطلاعات کلی در مورد مقالات مورد بررسی می‌پردازد. این اطلاعات شامل موارد زیر است:

روش جمع‌آوری اطلاعات مورد استفاده در مقالات (روش اسنادی، مصاحبه، پرسشنامه، مشاهده و غیره)، سطح علمی نویسندگان مقالات (استادیار، مربی، دانشجوی دکتری و غیره)، روش‌های پژوهش به‌کاررفته در مقالات (توصیفی - تحلیلی، تحلیل مضمون، داده‌بنیاد و غیره)، عناوین فصلنامه‌ها و مجلات منتشرکننده مقالات (فصلنامه پژوهش‌های نهج‌البلاغه و غیره)، جنسیت نویسندگان مقالات (مرد، زن)، تعداد نویسندگان هر مقاله (تک‌نویسنده، دونویسنده، گروهی)، نظریات به‌کار گرفته‌شده در مقالات (نظریه عدالت راولز، نظریات اندیشمندان مسلمان و غیره).

۲- یافته‌های تحلیلی: این بخش به تحلیل عمیق‌تر محتوای مقالات و شناسایی الگوها، مضامین و مفاهیم کلیدی می‌پردازد. یافته‌های این بخش بر اساس روش تحلیل مضمون ارائه شده‌اند.

#### ۴-۳-۲. یافته‌های تحلیل مضمون

همان‌طور که پیش‌تر بیان شد، برای تحلیل عمیق‌تر یافته‌های فراتحلیل و استخراج مضامین کلیدی، از روش تحلیل مضمون استفاده شده است. در این راستا، ابتدا ۵۵ مضمون پایه از مقالات مورد بررسی استخراج گردید. مضامین پایه، به‌عنوان ساده‌ترین واحدهای معنایی، مفاهیم کلیدی و تکرار شونده در متن مقالات هستند. در مرحله بعد، مضامین پایه بر اساس روابط معنایی و شباهت‌های مفهومی، در قالب مضامین سازمان‌دهنده دسته‌بندی شدند. مضامین سازمان‌دهنده، مفاهیم انتزاعی‌تری هستند که چندین مضمون پایه مرتبط را دربرمی‌گیرند. در نهایت، مضامین سازمان‌دهنده نیز در قالب مضامین فراگیر دسته‌بندی شدند. مضامین فراگیر، اصول کلی و مفاهیم محوری هستند که کل مجموعه داده‌ها را دربرمی‌گیرند و ساختار معنایی حاکم بر آن را تبیین می‌کنند.

در زیر، نمونه‌هایی از نحوه استخراج و دسته‌بندی مضامین ارائه می‌شود:

≠ مضمون فراگیر: عدالت

مضامین سازمان‌دهنده:

○ عدالت اقتصادی: شامل مضامین پایه «توزیع عادلانه ثروت»، «توزیع مناسب درآمد»، «مبارزه با مفاسد اقتصادی»، «شفافیت اقتصادی».

○ عدالت اجتماعی: شامل مضامین پایه «برابری حقوق»، «حمایت از حقوق محرومان»، «فرصت‌های برابر»، «رفع تبعیض».

○ عدالت سیاسی: شامل مضامین پایه «حکومت قانون»، «مشارکت سیاسی»، «آزادی بیان»، «نظارت همگانی».

○ تحلیل: مقالات مورد بررسی، عدالت را به‌عنوان یکی از محوری‌ترین مؤلفه‌های تمدن اسلامی در گفتمان علوی معرفی کرده‌اند. تأکید بر عدالت اقتصادی، اجتماعی

و سیاسی نشان‌دهنده جامعیت دیدگاه امام علی (علیه‌السلام) در این زمینه است.

≠ مضمون فراگیر: عقلانیت

مضامین سازمان‌دهنده:

○ عقلانیت نظری: شامل مضامین پایه «توسعه علمی»، «خردورزی»، «تفکر انتقادی»، «جستجوی حقیقت».

○ عقلانیت عملی: شامل مضامین پایه «تدبیر»، «برنامه‌ریزی»، «مشورت»، «تصمیم‌گیری خردمندانانه».

○ عقلانیت اخلاقی: شامل مضامین پایه «حکمت»، «پرهیز از جهل»، «مسئولیت‌پذیری»، «خودکنترل».

○ تحلیل: عقلانیت در گفتمان علوی، صرفاً به معنای استدلال منطقی نیست بلکه شامل ابعاد نظری، عملی و اخلاقی است. این نوع عقلانیت، زیربنای پیشرفت علمی، توسعه اقتصادی و تعالی اخلاقی جامعه است.

≠ مضمون فراگیر: پیشرفت همه‌جانبه مادی و معنوی

مضامین سازمان‌دهنده:

○ پیشرفت مادی: شامل مضامین پایه «توسعه اقتصادی»، «رشد تولید»، «رفاه اجتماعی»، «بهره‌وری».

○ پیشرفت معنوی: شامل مضامین پایه «تعالی اخلاقی»، «تقویت ایمان»، «گسترش معنویت»، «ارزش‌های انسانی».

○ پیشرفت سیاسی: شامل مضامین پایه «حکومت صالح»، «عدالت سیاسی»، «مشارکت مردم»، «ثبات سیاسی».

○ تحلیل: پیشرفت در گفتمان علوی، یک مفهوم چندبعدی است که شامل پیشرفت مادی، معنوی و سیاسی می‌شود. این نوع پیشرفت، در راستای تحقق اهداف متعالی انسان و جامعه است.

در مجموع، تحلیل مضمون حاضر منجر به شناسایی هشت مضمون فراگیر اصلی در حوزه تمدن اسلامی در گفتمان علوی گردید که در نمودار (۲) نشان داده شده است: [نمودار شاخصه‌های تمدن نوین اسلامی در گفتمان علوی] این اصلاحات تلاش

می‌کنند تا با ارائه جزئیات بیش‌تر در مورد فرایند تحلیل و استناد دقیق‌تر به منابع، ابهامات موجود در متن اصلی را برطرف کرده و به ایرادات مطرح شده توسط استاد پاسخ دهند.

### نتیجه‌گیری

تمدن و اندیشه‌های تمدنی مبتنی بر آن، نیازمند تمدن‌پژوهی اصولی است و تا این مهم اتفاق نیافتد طرح نظامی مبتنی بر الگوی تمدنی محقق نمی‌شود. در این عرصه، واکاوی الگوی تمدن اسلامی از امر مستثنی نیست. تمسک به الگوی متعالی که در جهت پیشرفت بنیان‌های معرفتی و در راستای آن توسعه امور مادی بایسته است. ناب‌ترین الگوی تمدن‌ساز اسلامی در امامت و خلافت امام علی (علیه‌السلام) می‌توان جستجو نمود. در این عرصه، توجه به پژوهش‌هایی با محوریت تمدن نوین اسلامی در گفتمان علوی، توانایی مقوله‌بندی در تنوع رفتاری و گفتاری با رویکردها و شاخصه‌بندی‌های مختلف از دیدگاه‌های کلان و جزئی عیان نمود و در این معیار تمدن نوین اسلامی و خط سیره و دستیابی به آن را تسهیل ساخته است؛ بنابراین با استفاده از کاربست تحلیل گرانه نظریه‌پردازان در عرصه تمدن‌پژوهی در رویکرد اسلامی می‌توان ابعاد پنهان و پیدای تمدن نوین اسلامی از منظر امیرمؤمنان (علیه‌السلام) را خوانش و تفسیر و سپس پیروی نمود.

این پژوهش با بهره‌برداری از مفهوم «تمدن نوین اسلامی از منظر امام علی (علیه‌السلام)» در مجموعه ۵۰ مقاله در حوزه ادبیات نظری با استفاده از روش فراتحلیل نموداربندی نموده و سپس با بهره‌مندی از روش تحلیل مضمون آتراید - استیرلینگ، مضامین پایه، سازمان‌دهنده و فراگیر جداول و نمودارهای متعدد نشان داده شد که در این راستا، مقالات حاصل از پژوهش‌های مذکور در خصوص تمدن و مقوله تمدن‌پژوهی صورت پذیرفته که در پژوهش حاضر با بهره‌گیری از روش‌های فراتحلیل کمی و تحلیل مضمون کیفی، مهم‌ترین مؤلفه‌های تمدن نوین اسلامی در گفتمان علوی را شناسایی و دسته‌بندی کرد. نتایج نشان داد که مضامین کلیدی استخراج شده از متون مورد مطالعه شامل «عقلانیت دینی»، «عدالت اجتماعی» و «پیشرفت متوازن» هستند که

هریک در سطوح مختلف تحلیل مضمون (پایه، سازمان‌دهنده و کلی) به تفصیل تبیین شدند. این مضامین در سیره حضرت علی (علیه‌السلام) نقش بنیادی داشته و تبلور ارزش‌هایی مانند: کرامت انسانی، اخلاق‌محوری، امنیت و انسجام اجتماعی را در تمدن علوی نمایان ساختند. با توجه به یافته‌های مطالعه، می‌توان گفت که تمدن علوی مدلی هماهنگ از ارزش‌های الهی و نیازهای اجتماعی است که امکان پیشرفت همه‌جانبه جامعه اسلامی را فراهم می‌کند. گفتمان علوی با تأکید همزمان بر آموزه‌های توحیدی و شریعت اسلامی، الگویی سیاسی و اجتماعی منسجم را معرفی می‌کند که زمینه‌ساز همزیستی مسالمت‌آمیز و تأثیرگذاری مثبت در تعامل تمدن‌های گوناگون می‌شود. به‌طور خلاصه، نتایج این پژوهش نشان می‌دهند که مهم‌ترین مؤلفه‌های تمدن نوین اسلامی از دیدگاه علوی حول عقلانیت، عدالت و معنویت استوار شده‌اند و تحقق دوام و شکوفایی تمدن اسلامی را تضمین می‌کنند. در نهایت، چهارچوب مفهومی ارائه‌شده در این مطالعه می‌تواند مبنایی برای توسعه گفتمان نظری در حوزه تمدن‌پژوهی اسلامی قرار گیرد. بر اساس نتایج به‌دست آمده، توصیه می‌شود پژوهش‌های بعدی با گسترش دامنه مطالعات (از جمله تحلیل اسناد تاریخی، بیانات رهبران و منابع روایی) به تکمیل و آزمون عملی این چهارچوب نظری بپردازند.

#### کتابنامه

- ابطحی، سیدعبدالحمید؛ انصاری، محمدفرید و طارمی‌راد، حسن (۱۳۹۲). جایگاه امام علی (علیه‌السلام) در نشر علوم دین در مراکز علمی. *فصلنامه علمی - پژوهشی تاریخ فرهنگ و تمدن اسلامی*، سال چهارم، (۱۰)، ۷-۲۸.
- ابن‌منظور، محمد بن مکرّم (۱۴۱۴ق). *لسان‌العرب*. بیروت: دار صادر.
- احمدی، سیدجواد (۱۳۹۱). معیار عدالت توزیعی و نسبت آن با انصاف و برابری با تأکید بر اخلاق حکومتی امام علی (علیه‌السلام). *فصلنامه علمی - پژوهشی پژوهشنامه اخلاق*، سال پنجم، زمستان، ۵۳-۷۶.

- احمدیان، مهدی و محمدلو، مجید (۱۴۰۲). دوره گذار تمدنی و مؤلفه‌های برون‌رفت از آن. دو فصلنامه علمی مطالعات بنیادین تمدن نوین اسلامی، پاییز و زمستان، (۶)، ۲۲۱-۲۴۶.
- اسماعیلی، هاجر و خوشفر، محسن (۱۳۹۸). ترسیم جاهلیت از دیدگاه نهج البلاغه بر مبنای استراتژی داده‌بنیاد. فصلنامه علمی پژوهش‌های نهج البلاغه، سال هجدهم، (۶۳)، ۵۳-۷۷.
- الویری، محسن (۱۳۸۳). رابطه اسلام و ایران؛ رویکرد تمدنی. فصلنامه تاریخ اسلام، (۲۰)، ۵-۲۰.
- الویری، محسن و غفارپور، یونس (۱۳۹۵). درآمدی بر ظرفیت‌سنجی تمدنی آیات فقهی قرآن. فصلنامه علمی - پژوهشی تاریخ فرهنگ و تمدن اسلامی، سال هفتم، (۲)، ۷-۳۴.
- بابائی، حبیب‌الله (۱۴۰۱). شاخص‌های تمدن (در دو رویکرد عرفی و قدسی). پژوهش‌های تمدن نوین اسلامی، سال دوم، (۳)، ۳۳-۶۸.
- باقری، شهلا (۱۳۸۴). جامعه مطلوب از دیدگاه امیرالمؤمنین علی (علیه السلام). فصلنامه شیعه‌شناسی، سال سوم، (۱۲)، ۲۱۳-۲۳۰.
- باقری، فریبرز؛ کیایی، زهرا و آذربایجانی، مسعود (۱۳۹۲). تعیین اهداف تغییر رفتار و روان انسان در سخنان امام علی (علیه السلام). دو فصلنامه علمی - پژوهشی مطالعات اسلام و روان‌شناسی، سال هفتم، (۱۳)، ۹۵-۱۱۸.
- بشیر، حسن (۱۳۹۹). تحلیل خبری - ارتباطی بحران کرونا و جامعه مخاطره‌آمیز. فصلنامه رسانه، سال سی و یکم، (۲)، ۵-۳۰.
- بهرامی، وحید و تقوی، سیدمحمدعلی (۱۳۹۷). پدیدارشناسی راهبردهای امام علی (علیه السلام). فصلنامه انسان‌پژوهی دینی، سال پانزدهم، (۳۹)، ۸۲-۶۵.
- بیغمی، داود؛ صائینی، محمدحسین؛ مردای زنجانی، حسین و ادیسی، فرهاد (۱۴۰۰). اهم استراتژی‌های نیل به جامعه آرمانی از دیدگاه امام علی (علیه السلام). فصلنامه علمی پژوهش‌های نهج البلاغه، سال بیست و یکم، (۷۵)، ۹-۲۵.
- پورکریمی هاوشکی، کریم و یاری دهنوی، مراد (۱۳۹۳). تبیین بررسی عدالت تربیتی از دیدگاه امام علی (علیه السلام). مجله پژوهش‌های تعلیم و تربیت اسلامی، سال ششم، (۹)، ۲۳-۵۱.
- جلالی، سیدمجتبی و یآوری سرتختی، محمدجواد (۱۴۰۱). ملاک‌های مشروعیت حکومت امیرمؤمنان علی (علیه السلام) در اندیشه سیاسی شیعیان عصر حضور. فصلنامه حکومت

- اسلامی، سال بیست و هفتم، (۳)، ۸۳-۱۱۲.
- حاجیان، رضا؛ دلشاد تهرانی، مصطفی و امینی حاج‌آبادی، محمدرضا (۱۳۹۶). زمینه‌های شفافیت اطلاعات و عدالت اقتصادی از دیدگاه نهج‌البلاغه. *فصلنامه علمی - پژوهشی پژوهش‌های نهج‌البلاغه*، سال شانزدهم، (۵۵)، ۸۱-۱۰۰.
- حاجی‌زاده، محسن؛ حسینی، سیدعلی؛ محمدیان، علی و حسینی، سیدمحمد (۱۴۰۲). عدالت توزیعی در رویکرد اقتصادی امام علی (علیه‌السلام). *فصلنامه علمی پژوهش‌های نهج‌البلاغه*. سال بیست و دوم، (۷۷)، ۱۴۵-۱۶۱.
- حسینی، محمدرضا؛ سراقی، بهروز و خوش‌کلام، نرگس (۱۴۰۱). نخبه‌گرایی؛ مشروعیت سیاسی یا مشروعیت الهی. *فصلنامه حکومت اسلامی*، سال بیست و هفتم، شماره اول، ۳۳-۶۲.
- حسینی‌زاده، سیدمحمدعلی (۱۳۹۳). مشروعیت چندلایه تأملی در مبانی مشروعیت نظام سیاسی در سیره و کلام امام علی (علیه‌السلام). *فصلنامه علوم سیاسی باقر العلوم (علیه‌السلام)*، سال هفدهم، (۶۸)، ۲۷-۵۲.
- خامنه‌ای، سید علی (۱۳۹۱/۷/۲۳). بیانات مقام معظم رهبری: <https://farsi.khamenei.ir>
- خزائی، احمدرضا (۱۳۹۵). تحلیل زمینه‌های حقوق شهروندی در نهج‌البلاغه. *فصلنامه پژوهش دینی*، (۳۳)، ۶۷-۸۵.
- خنشا، علیرضا و دژآباد، حامد (۱۳۹۶). ویژگی‌های تمدن و دولت اسلامی از دیدگاه امیرالمؤمنین (علیه‌السلام). *کنفرانس سراسری علمی تخصصی نهج‌البلاغه*.
- دانایی‌فرد، حسن و مؤمنی، مونا (۱۳۸۷). تئوری رهبری اثربخش از دیدگاه امام علی (علیه‌السلام). *فصلنامه مطالعات انقلاب اسلامی*، سال چهارم، (۱۴)، ۷۵-۱۱۰.
- درخشه، جلال (۱۳۸۶). عدالت از دیدگاه امام علی (علیه‌السلام). *دوفصلنامه دانش سیاسی*، (۵)، بهار و تابستان، ۵-۳۷.
- درخشه، جلال و شفیعی قهفرخی، امیدعلی (۱۳۹۲). سعادت از دیدگاه امام علی (علیه‌السلام). *فصلنامه سیاست مجله دانشکده حقوق و علوم سیاسی*، (۲)۴۳، ۱۸۵-۲۰۱.
- دلشاد تهرانی، مصطفی و حامی، مژگان (۱۳۹۵). آسیب‌شناسی عملکرد خلفای سه‌گانه بر اخلاق اجتماعی مسلمین با تکیه بر نهج‌البلاغه. *نشریه پژوهش‌های نهج‌البلاغه*، ۷-۲۲.

رضائی، فاطمه و خوش‌نیت، غلامرضا (۱۴۰۰). جذب حداکثری و دفع حداقلی در جلوگیری از انحرافات دینی بر اساس آموزه‌های نهج‌البلاغه. فصلنامه پژوهش‌های نهج‌البلاغه، سال بیست و یکم، (۷۳)، ۱۸۹-۲۱۱.

رفعت، محسن (۱۴۰۰). تحلیل رهبری اخلاق‌مدارانه امام علی (علیه‌السلام) در دوران پیش از حکومت با تأکید بر نهج‌البلاغه. فصلنامه علمی پژوهش‌های نهج‌البلاغه، سال بیستم، (۷۱)، ۱۷۷-۲۰۵.

رفعت، محسن و سروریان، حمیدرضا (۱۴۰۰). رفتارشناسی تحلیلی از هبری اخلاق‌مدارانه امام (علیه‌السلام). فصلنامه علمی - پژوهشی نظریه‌های اجتماعی متفکران مسلمان، سال یازدهم، شماره اول، ۱۹۱-۲۱۷.

سعدآبادی، علی‌اصغر و پورعزت، علی‌اصغر (۱۳۹۱). تدوین الگوی توسعه و پیشرفت در پرتو رهنمودهای امام علی (علیه‌السلام). دوفصلنامه علمی - تخصصی، سال اول، (۴)، ۷۱-۱۰۳. سمیحی، ابراهیم؛ مطیع، مهدی و حاجی اسماعیلی، محمدرضا (۱۴۰۰). کمال در کلام امیرالمؤمنین. فصلنامه علمی پژوهش‌های نهج‌البلاغه، سال بیستم، (۷۱)، ۲۲۹-۲۵۳. سهرابی‌فرد، نسرين (۱۳۸۵). مروری بر مبانی فراتحلیل. فصلنامه روانشناسان ایرانی، سال سوم، (۱۰)، ۱۶۹-۱۷۱.

شاهرخی، سیدعلاءالدین (۱۴۰۱). بررسی تأثیر نظریه «حقوق متقابل حاکم و مردم» امام علی (علیه‌السلام) بر حقوق ایرانیان در دوران خلافتش. نشریه شیعه‌شناسی، سال بیستم، (۷۷)، ۶۵-۹۰.

شاهرخی، سیدعلاءالدین؛ عظیمی، میراحمد و قلی‌پور، پروانه (۱۴۰۲). الگوی کاربردی حقوق متقابل معلم و شاگرد از منظر امیرالمؤمنین علی (علیه‌السلام). نشریه پژوهش‌های نهج‌البلاغه، سال بیست و دوم، شماره اول.

صاحب‌یار، حافظ و پیری، موسی (۱۳۹۸). فراتحلیل اثربخشی آموزش به کمک رایانه بر عملکرد تحصیلی فراگیران. فصلنامه اندازه‌گیری تربیتی دانشگاه علامه طباطبائی، سال نهم، (۳۷)، ۱-۱۶.

صرفی، زهرا و پورکاوایان، زینب (۱۴۰۱). عدالت فردی در نامه‌های امیرالمؤمنین به کارگزاران.

- فصلنامه علمی - پژوهشی، سال سیزدهم، ۵۸-۳۱.
- صمدانیان، محسن و میزبان، فردوس (۱۳۹۰). علل ناهنجاری و روش کنترل آن از دیدگاه نهج البلاغه. نشریه حدیث پژوهی، (۵)، ۱۹-۱۵۲.
- عالمی، خدیجه و مؤمنه، سمیه (۱۳۹۳). بازشناسی نظام رفتاری امیرالمؤمنین در دوره حکومت با مسیحیان. فصلنامه علمی - پژوهشی تاریخ اسلام، سال پانزدهم، (۴)، ۳۷-۶۴.
- عباسی، علی اکبر (۱۳۹۲). سبک استدلال‌های امام علی (علیه السلام) علیه مخالفان در نهج البلاغه. فصلنامه علمی - پژوهشی، سال یازدهم، (۴۴)، ۲۳۳-۲۴۶.
- عترت دوست، محمد و احمدی، مهدیه (۱۴۰۰). راهکارهای مقابله با اشرافی‌گری بر مبنای تحلیل محتوای نامه امام علی (علیه السلام). فصلنامه علمی - پژوهشی اسلام و مطالعات اجتماعی، سال نهم، (۲)، ۶۹-۹۳.
- عطاشه، منصور و کیانی، امین (۱۳۹۸). عدالت ترمیمی در اندیشه امام علی (علیه السلام). پژوهش‌نامه نهج البلاغه، سال هفتم، (۲۷)، ۹۹-۱۱۶.
- علی پوریانی، طهماسب و زارع، سارا (۱۳۹۹). مشارکت به مثابه سرمایه اجتماعی در نهج البلاغه. فصلنامه علمی پژوهش‌های نهج البلاغه، سال نوزدهم، (۶۶)، ۱۹۶-۲۲.
- قاضی خانی، حسین (۱۴۰۰). چرایی لغزش مالی کارگزاران امیرالمؤمنین علی (علیه السلام) و چگونگی مواجهه امام با آن. فصلنامه علمی - پژوهشی تاریخ اسلام، سال بیست و دوم، (۸۶)، ۴۵-۷۳.
- قبادی، آیت (۱۴۰۰). تبیین تأثیر اندیشه و عملکرد اقتصادی امام علی (علیه السلام) بر توسعه تمدن اسلامی - با تأکید بر تمدن‌سازی حکومت‌های شیعی. فصلنامه علمی پژوهش‌های تاریخی، سال چهاردهم، (۲)، ۳۹-۵۶.
- کریمی، محمدکاظم؛ پوریانی، محمدحسین و خیری، حسن (۱۴۰۰). جایگاه حکومت در تأسیس نهادهای جامعه‌پذیری سیاسی از منظر نهج البلاغه. فصلنامه علوم سیاسی، سال بیست و چهارم، (۹۲)، ۷-۳۴.
- کلانتری، ابراهیم و جنتی، لیلا (۱۳۹۱). همبستگی قناعت و آرامش روان از منظر امام علی (علیه السلام) نهج البلاغه. فصلنامه علمی - پژوهشی پژوهش‌نامه اخلاق، سال پنجم،

(۱۷)، ۲۷-۴۴.

کمالی، یحیی (۱۳۹۷). روش‌شناسی تحلیل مضمون و کاربرد آن در مطالعات سیاست‌گذاری عمومی. فصلنامه علمی - پژوهشی سیاست‌گذاری عمومی، (۴)، ۱۸۹-۲۰۸.

کوثری، محمدعلی؛ پهلوان، منصور و طارمی‌راد، حسن (۱۳۹۷). صلح‌طلبی امام علی (علیه‌السلام) و ارائه الگوهای علمی تحقق صلح و جلوگیری از جنگ در سیره ایشان. فصلنامه علمی - پژوهشی پژوهش‌های نهج‌البلاغه، سال هفدهم، (۵۹)، ۱۰۷-۱۲۸.

گل‌مکانی، وجیهه؛ وکیلی، هادی و ناظمیان فرد، علی (۱۳۹۶). نقش کارگزاران امام علی (علیه‌السلام) در تأمین امنیت اقتصادی. فصلنامه علمی - پژوهشی تاریخ اسلام، سال نهم، (۳۴)، ۱۳۱-۱۶۰.

مرادی کهنکی، فاطمه؛ مطوری، علی و ناصری کریموند، امان‌الله (۱۳۹۷). نقش معادباوری در طهارت اقتصادی از دیدگاه نهج‌البلاغه. فصلنامه پژوهش‌های نهج‌البلاغه، سال هفدهم، (۵۹)، ۲۳-۴۲.

مطهری، حمیدرضا و پردل، محمدجواد (۱۳۹۷). جوان‌گرایی در حکومت امام علی (علیه‌السلام). فصلنامه علوم سیاسی، سال بیست و دوم، (۸۵)، ۹۵-۱۲۰.

معرفت، فهمیه و فراهتی، عباس‌علی (۱۴۰۱). مؤلفه‌های تمدن‌ساز از منظر امیرالمؤمنین (علیه‌السلام). فصلنامه علمی پژوهشی نهج‌البلاغه، (۴) ۲۱، ۷۳-۹۷.

معمار، ثریا (۱۳۹۳). تحلیل جامعه‌شناختی مفهوم عدالت از دیدگاه حضرت علی (علیه‌السلام). فصلنامه علمی - پژوهشی شیعه‌شناسی، سال دوازدهم، (۴۷)، ۴۷-۷۸.

ملکی، حسن؛ هاشمیان، فخرالسادات و محمدی، جوادآقا (۱۳۹۴). راهبردهای توسعه فرهنگی از دیدگاه امام علی (علیه‌السلام). فصلنامه مطالعات توسعه اجتماعی - فرهنگی، (۲) ۴، ۹-۳۴.

منصوری، زهره؛ محمدی، ناصر و عبادی، مهدی (۱۳۹۹). تعالی عقلائی زنان. فصلنامه پژوهش‌های نهج‌البلاغه، (۶۶)، ۱۲۱-۱۴۴.

میرخلیلی، سیدعلی‌اصغر (۱۳۹۷). مفهوم‌شناسی عدالت و الزامات اجرایی شدن آن بر اساس سیره علوی. فصلنامه علوم سیاسی، سال بیست و دوم، (۸۵)، ۱۶۲-۱۸۴.

نصراصفهانی، مهدی و نصراصفهانی، علی (۱۳۸۹). شایسته‌سالاری در مدیریت جامعه با تأکید

- بر اندیشه‌های سیاسی امام علی (علیه‌السلام). فصلنامه معرفت سیاسی، سال دوم، (۲)، ۱۶۰-۱۴۱.
- هنری لطیف‌پور، یدالله و عروتی، اکبر (۱۳۹۹). مسئولیت جمعی از نگاه امام علی (علیه‌السلام). فصلنامه علوم سیاسی، سال بیست و سوم، (۹۲)، ۴۸-۲۷.
- یوسفی شیخ رباط، محمدرضا و زندیه، مهناز (۱۳۹۵). بررسی عملکرد اقتصاد ایران دید عدالت. فصلنامه علمی - پژوهشی اقتصاد اسلامی، سال شانزدهم، (۶۳)، ۶۷-۳۹.
- یوسفی، احمدعلی (۱۳۸۹). سیره اقتصادی امام علی (علیه‌السلام). فصلنامه تفسیری، سال اول، (۳)، ۲۲۰-۱۹۳.

## References

- Abtahi, Seyyed Abdul Hamid, Mohammad Farid Ansari, and Hassan Tarimi Rad (2012). The position of Imam Ali (peace be upon him) in the publication of religious sciences in scientific centers. *Scientific-Research Quarterly History of Islamic Culture and Civilization*, 4th year, 10th issue, 28-7. (In Persian)
- Ahmadi, Seyyed Javad (2012). The criterion of distributive justice and its relationship with fairness and equality with an emphasis on the government ethics of Imam Ali (AS). *Scientific-Research Quarterly Research Journal of Ethics*, fifth year, winter, pp. 53-76. (In Persian)
- Ahmadian, Mahdi and Majid Mohammadlou (1402). *Civilization transition period and its exit components*. Two scientific quarterly journals of fundamental studies of modern Islamic civilization, Autumn and Winter, pp. 221-246. (In Persian)
- Ali Hasanain-Khan, Khichi, Syed Reza Hossein Razavi (2021). Applying Islamic Values of Management and Government System of Imam Ali into Current Political System of Pakistan. *International Multi. J. of " PURE LIFE"*. 8(25), 133-178. (In Persian)
- Alviri, Mohsen & Ghafarpour, Younes (2015). An introduction to measuring the civilizational capacity of jurisprudential verses of the Qur'an. *Scientific-Research Quarterly of History of Islamic Culture and Civilization*, Year 7, (24), 7-34. (In Persian)
- Alviri, Mohsen (1383). The relationship between Islam and Iran; Civilization approach. *Islamic History Quarterly*, (20), 20-5. (In Persian)
- Attride - Stirling, J. (2001). Thematic Networks: An Analytic Tool for Qualitative Research. *Qualitative Research*, 1(3).
- Babaei, Habibullah (1401). *Indicators of civilization (in two customary and sacred approaches)*. Researches on Modern Islamic Civilization, second year, third issue, pp. 33-68. (In Persian)
- Bagheri, Fariborz, Zahra Kiaei & Azarbaijani, Masoud (2012). Determining the goals of changing human behavior and psyche in the words of Imam Ali (AS).

- Two scientific-research quarterly journals of Islamic and psychology studies*, 7th year, 13th issue, 118-95. (In Persian)
- Bagheri, Shahla (2004). The ideal society from the point of view of Amir al-Mu'minin Ali (peace be upon him). *Quarterly Journal of Shia Studies*, third year, (12), 213-230. (In Persian)
- Bahrani, Vahid & Taqavi, Seyyed Mohammad Ali (2017). Phenomenology of Imam Ali's (AS) strategies. *Quarterly Journal of Religious Studies*, Year 15, (39), 65-82. (In Persian)
- Bashir, Hassan (2019). News-communication analysis of the Corona crisis and risky society. *Media Quarterly*, 31st year, 2nd issue, 30-5. (In Persian)
- Beghmi, Daud; Saini, Mohammad Hossein; Hossein Mardai Zanjani & Farhad Idrisi (1400). The most important strategies to achieve an ideal society from Imam Ali (peace be upon him). *Scientific Quarterly of Nahj al-Balaghe Researches*, 21st year, (75), 25-9. (In Persian)
- Danaei Fard, Hassan & Momeni, Mona (1387). Effective leadership theory from the perspective of Imam Ali (AS). Fourth year, fourteenth issue, pp. 75-110. (In Persian)
- Darakhsha, Jalal & Shafi'i Qafarakhi, Omid Ali (2012). Happiness from the point of view of Imam Ali (AS). *Politics Quarterly Journal of Faculty of Law and Political Sciences*, 43(2), 185-201. (In Persian)
- Delshad Tehrani, Mostafa & Hami, Mozghan (2015). Pathology of the performance of the three caliphs on Muslim social ethics based on Nahj al-Balagheh. *Anahj Quarterly*, pp. 22-7. (In Persian)
- Derakhsha, Jalal (1386). Justice from the point of view of Imam Ali (AS). Two quarterly political science journals, number five, spring and summer, pp. 5-37. (In Persian)
- Dorakhshah, Jalal (2014). Imam Ali on Justice. *Islamic Political Thought*, 1(2), 65-99. (In Persian)
- Hajian, Reza; Mustafa Delshad Tehrani, Mohammad Reza Amini Hajabadi (2016). Fields of information transparency and economic justice from the perspective of Nahj al-Balagheh, scientific-research quarterly of Nahjal-Balagheh researches. 16th year, 55th issue, 81-100. (In Persian)
- Hosseini, Mohammad Rezav Behrouz Saraghi & Narges Khosh Kalam (1401). elitism; Political Legitimacy or Divine Legitimacy. *Islamic Government Quarterly*, 27th year, first issue, spring, 33-62. (In Persian)
- Hosseinizadeh, Seyyed Mohammad Ali (2013). Multi-layered Legitimacy A reflection on the foundations of the legitimacy of the political system in the life and words of Imam Ali (peace be upon him). *Baqir Al-Uloom Political Science Quarterly* (peace be upon him), 17th year, (68), 27-52. (In Persian)
- Ibn Manzoor, Muhammad Bin Makram (1414). *Lasan Arab. Q.*, Beirut, Dar Sadir, 3rd edition. (In Persian)
- Ismaili, Hajar & Khoshfar, Mohsen (2018). Delineation of ignorance from the point of view of Nahj al-Balagheh based on the foundation's data strategy. *Scientific Quarterly of Nahj al-Balagheh Researches*, 18th year, (63), 53-77. (In Persian)

- Jalali, Seyed Mojtabi & Mohammad Javad Yavari Sartakhti (1400). The criteria of legitimacy of the rule of Amir Mominan Ali (AS) in the political thought of the Shiites of the present age. Year twenty-seven, number three, 83-112. (In Persian)
- Khansha, Alireza & Hamed Dezhabad (2016). Features of Islamic civilization and state from the point of view of Amir al-Momenin (AS). Nationwide specialized scientific conference of Nahj al-Balagheh. (In Persian)
- Khazaei, Ahmad Reza (2015). Analysis of the fields of citizenship rights in Nahj al-Balagheh. *Religious Research Quarterly*, (33), 67-85. (In Persian)
- Pour Karimi Havashki, Karim & Murad Yari Dahnavi (2013). Explaining the study of educational justice from the perspective of Imam Ali (peace be upon him). *Journal of Islamic Education Research*, 6th year, (9), 23-51. (In Persian)
- Rafat, Mohsen & Sarwarian, Hamid Reza (1400). Analytical behaviorism of the ethical Hebrew of Imam (AS), practical-research quarterly of social theories of Muslim thinkers, 11th year, (1), 191-217. (In Persian)
- Rafat, Mohsen (1400). Analysis of the ethical leadership of Imam Ali (a.s.) in the pre-government era with an emphasis on Nahj al-Balagha. *Scientific Quarterly of Nahj al-Balagheh Researches*, 20th year, (71), 177-205. (In Persian)
- Rezaei, Fatemeh & Khoshnit, Gholamreza (1400). Maximum absorption and minimum rejection in preventing religious deviations based on the teachings of Nahj al-Balagha. *Nahj al-Balagheh Research Quarterly*, year 21, (73), 189-211. (In Persian)
- Saad Abadi, Ali Asghar & Pour Ezzat, Ali Asghar (2013). Formulating the model of development and progress in the light of the guidelines of Imam Ali (AS). Two scientific-specialized quarterly magazines, first year. (In Persian)